

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Projekt Erasmus+ „Rozwijanie wybranych kompetencji
kluczowych uczniów w ramach zajęć lekcyjnych i
pozalekcyjnych szkoły

Nr 2024-1-PL01-KA220-SCH-000247484/2

Pakiet szkoleniowy dla nauczycieli szkół podstawowych
Rozwijanie kompetencji kluczowej uczniów
„Kompetencje społeczne i obywatelskie”

Poradnik metodyczny z zestawem narzędzi, scenariuszy
i przykładów dobrych praktyk

**Autorzy: Ewa Szarmacher, Joanna Dyczewska, Emilia
Hrudeń, Marcin Szczygieł**

„Dofinansowane ze środków UE. Wyrażone poglądy i
opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i
niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii
Europejskiej lub Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji.
Unia Europejska ani Fundacja Rozwoju Systemu

Koordynator projektu

**Zespół Obsługi Ekonomiczno-Administracyjnej
Szkół i Przedszkoli w Węgorzewie**

© CC0 1.0
CC0 1.0 Universal
Deed

© creative
commons

Spis treści

Wstęp

1. Dlaczego kompetencje społeczne i obywatelskie są kluczowe we współczesnej szkole?
2. Kompetencje społeczne i obywatelskie w kontekście europejskim i edukacyjnym.
3. Cel i struktura pakietu szkoleniowego.
4. Jak korzystać z pakietu w praktyce szkolnej (lekcje, projekty, wychowanie).

Rozdział I

Kompetencje społeczne i obywatelskie – istota i znaczenie

- 1.1. Definicja kompetencji społecznych i obywatelskich
- 1.2. Kompetencje społeczne a kompetencje obywatelskie- podobieństwa i różnice.
- 1.3. Wiedza, umiejętności i postawy w ujęciu kompetencyjnym.
- 1.4. Rola szkoły w kształtowaniu postaw społecznych i obywatelskich uczniów
- 1.5. Najczęstsze nieporozumienia – kompetencje społeczne i obywatelskie

Rozdział II

Uczeń jako członek społeczności – fundament kompetencji społecznych

2.1. Relacje rówieśnicze i komunikacja jako fundament uczestnictwa społecznego

2.2. Współpraca i odpowiedzialność w grupie jako model życia społecznego

2.3. Empatia, szacunek i różnorodność jako fundament wspólnoty obywatelskiej

2.4. Rozwiązywanie konfliktów i radzenie sobie z emocjami jako element dojrzałości społecznej

2.5. Asertywność i kultura dialogu jako podstawa postawy obywatelskiej

Rozdział III

Kompetencje obywatelskie i społeczne w praktyce szkolnej

3.1. Uczeń jako obywatel – prawa i obowiązki

3.2. Demokracja w szkole – jak uczyć przez doświadczenie

3.3. Samorządność uczniowska jako narzędzie edukacyjne

3.4. Aktywność społeczna i zaangażowanie lokalne

3.5. Odpowiedzialność za wspólne dobro

3.6. Jak uczyć postaw obywatelskich bez “teorii konstytucyjnej”

Rozdział IV

Rola nauczyciela w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich

4.1. Nauczyciel jako moderator relacji i procesów społecznych

4.2. Budowanie bezpiecznej przestrzeni do rozmowy i różnicy zdań

4.3. Jak zadawać pytania, które uczą dialogu i odpowiedzialności

4.4. Wspieranie uczniów zamiast kontrolowania

4.5. Praca z trudnymi sytuacjami wychowawczymi

Rozdział V

Strategie dydaktyczne i metody pracy w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich

5.1. Metody aktywizujące i partycypacyjne

5.2. Praca zespołowa i projekty społeczne

5.3. Dyskusja, debata i drama edukacyjna

5.4. Symulacje i gry społeczne

5.5. Uczenie się przez działanie i doświadczenie

Rozdział VI

Kompetencje społeczne i obywatelskie poza lekcją – dobre praktyki z mobilności nauczycieli i działania projektowe

6.1. Znaczenie działań pozalekcyjnych i
środowiskowych w rozwijaniu kompetencji

6.2. Pozytywne przykłady rozwijania kompetencji poza
lekcją – obserwacje z mobilności

6.3. Kompetencje obywatelskie w wymiarze
międzykulturowym – doświadczenia mobilności

6.4. Planowane działanie projektowe – międzynarodowe
obozy uczniowskie

6.5. Wartość dodana działań poza lekcją

6.6. Przykładowe scenariusze zajęć, realizowanych w
ramach projektu Erasmus+, kształcących kompetencje
społeczne i obywatelskie

Rozdział VII

Kompetencje społeczne i obywatelskie poza lekcją

7.1. Wychowanie szkolne jako przestrzeń rozwoju
kompetencji

7.2. Projekty szkolne i akcje społeczne

7.3. Współpraca z rodzicami i środowiskiem lokalnym

7.4. Wolontariat i działania obywatelskie uczniów

7.5. Budowanie kultury dialogu w szkole

7.6. Podsumowanie rozdziału

Rozdział VIII

Ewaluacja kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów

8.1 Dlaczego nie da się „sprawdzić” kompetencji testem

8.2. Ocenianie procesu i postaw uczniów

8.3. Obserwacja jako podstawowe narzędzie nauczyciela

8.4. Samoocena i refleksja ucznia

8.5. Informacja zwrotna zamiast stopnia

8.6. Dokumentowanie rozwoju kompetencji (portfolio, notatki, projekty)

Rozdział IX

Wdrażanie i trwałość rezultatów w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów

9.1. Kompetencje społeczne i obywatelskie jako proces długofalowy

9.2. Współpraca zespołu nauczycieli

9.3. Spójność działań dydaktycznych i wychowawczych

9.4. Wykorzystanie pakietu w projektach Erasmus+

9.5. Upowszechnianie dobrych praktyk

Rozdział X

Forma zaliczenia pakietu szkoleniowego oraz transfer rezultatów projektu-kompetencje społeczne i obywatelskie

10.1. cel zaliczenia pakietu szkoleniowego

10.2. Proponowana forma zaliczenia – elastyczna dokumentacja działań

10.3. Kluczowe elementy dokumentacji

10.4. Ocena pracy zaliczeniowej

10.5. Transfer i trwałość rezultatów

Wstęp

1. Dlaczego kompetencje społeczne i obywatelskie są kluczowe we współczesnej szkole?

Współczesna szkoła funkcjonuje w rzeczywistości, w której sama wiedza przedmiotowa nie jest już wystarczająca do przygotowania ucznia do życia społecznego i zawodowego. Coraz większe znaczenie mają kompetencje społeczne i obywatelskie, które pozwalają młodym ludziom skutecznie współpracować,

komunikować się, rozwiązywać konflikty, podejmować odpowiedzialne decyzje oraz aktywnie uczestniczyć w życiu społeczności lokalnej i szerszego społeczeństwa. Kompetencje te stanowią fundament nie tylko dla efektywnej nauki, ale także dla budowania postaw prospołecznych, empatii i odpowiedzialności.

Szkoła jest jednym z pierwszych i najważniejszych środowisk społecznych, w którym uczniowie uczą się funkcjonowania w grupie, przestrzegania zasad, wyrażania własnych opinii oraz uwzględniania perspektywy innych. To właśnie w codziennych sytuacjach szkolnych – podczas pracy zespołowej, dyskusji, sporów, wspólnych projektów, podejmowania decyzji i angażowania się w inicjatywy klasowe – kształtują się postawy odpowiedzialności, szacunku, empatii oraz obywatelskiego zaangażowania. Uczniowie doświadczają w praktyce, że ich działania mają realny wpływ na innych i na otoczenie, a współpraca oparta na zrozumieniu i dialogu przynosi lepsze efekty niż działania indywidualne.

Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich nie jest zadaniem dodatkowym ani jednorazowym działaniem wychowawczym. Jest to

proces długofalowy, który powinien być integralną częścią codziennej praktyki dydaktycznej i wychowawczej szkoły. Wymaga świadomego planowania działań, które łączą naukę z praktycznym doświadczeniem – od zajęć klasowych, przez projekty i akcje społeczne, po wolontariat, współpracę z rodzicami i instytucjami lokalnymi oraz kształtowanie kultury dialogu.

Dzięki temu uczniowie uczą się rozpoznawać potrzeby swojej społeczności, podejmować inicjatywy i angażować się w działania, które mają realny wpływ na otoczenie. Rozwijają umiejętność słuchania innych, argumentowania swoich poglądów, rozwiązywania konfliktów oraz współpracy w grupie. Uczą się także odpowiedzialności za wspólne decyzje i efekt swoich działań. Takie doświadczenia wzmacniają poczucie sprawczości i motywują do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, przygotowując młodych ludzi do roli świadomych i odpowiedzialnych obywateli.

Proces kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich pozwala również rozwijać postawy demokratyczne. Uczniowie poznają znaczenie dialogu, tolerancji, szacunku wobec odmiennych opinii oraz

współdecydowania w sprawach wspólnych. Uczą się, że aktywne uczestnictwo w społeczności nie ogranicza się do przestrzeni szkolnej – jest częścią życia lokalnego i obywatelskiego w szerszym kontekście.

W efekcie szkoła staje się miejscem nie tylko zdobywania wiedzy, ale także przygotowywania młodych ludzi do świadomego, odpowiedzialnego i aktywnego funkcjonowania w społeczeństwie. Uczniowie zdobywają doświadczenia, które pozwalają im w dorosłym życiu skutecznie współpracować, podejmować odpowiedzialne decyzje, rozwiązywać konflikty i angażować się w inicjatywy społeczne, a także rozwijać postawy empatii, solidarności i zaangażowania obywatelskiego.

2. Kompetencje społeczne i obywatelskie- w kontekście europejskim i edukacyjnym

Kompetencje społeczne i obywatelskie zajmują istotne miejsce w europejskim podejściu do edukacji opartej na kompetencjach kluczowych. Są one postrzegane jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw, które pozwalają jednostce skutecznie i odpowiedzialnie funkcjonować w społeczeństwie opartym na dialogu, współpracy i wartościach

demokratycznych. W praktyce oznacza to, że uczniowie uczą się nie tylko teorii, ale także umiejętności współpracy w grupie, respektowania odmiennych opinii, podejmowania decyzji w sposób odpowiedzialny oraz angażowania się w życie społeczne.

W dokumentach i priorytetach edukacyjnych Unii Europejskiej podkreśla się znaczenie takich elementów, jak: umiejętność współpracy, rozumienie zasad demokracji, poszanowanie różnorodności, aktywność obywatelska oraz odpowiedzialność za wspólne dobro. Kompetencje te stają się szczególnie istotne w obliczu współczesnych wyzwań, takich jak zmiany społeczne, migracje, rosnąca dezinformacja, osłabienie więzi społecznych czy potrzeba ochrony środowiska. W tym kontekście szkoła nie jest tylko miejscem nauki przedmiotów, lecz przestrzenią, w której uczniowie zdobywają praktyczne doświadczenia, uczą się współdziałać z innymi i rozumieją znaczenie odpowiedzialności za siebie i społeczność.

Program Erasmus+ jest przykładem europejskiej inicjatywy wspierającej rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich. Kładzie on nacisk na uczenie się

poprzez doświadczenie, współpracę międzynarodową oraz wymianę dobrych praktyk edukacyjnych. Dzięki udziałowi w projektach międzynarodowych uczniowie poznają różnorodne kultury i sposoby działania w społecznościach lokalnych i globalnych, uczą się empatii, komunikacji międzykulturowej oraz odpowiedzialności za wspólne inicjatywy.

Szkoła jako podstawowe środowisko edukacyjne odgrywa kluczową rolę w realizacji tych celów. Tworzy przestrzeń do praktycznego doświadczenia demokracji, dialogu i współodpowiedzialności społecznej. W codziennych sytuacjach – podczas projektów, akcji społecznych, zajęć wychowawczych czy debat klasowych – uczniowie mają możliwość rozwijania postaw obywatelskich, umiejętności współpracy, kreatywnego rozwiązywania problemów oraz działania na rzecz dobra wspólnego. W ten sposób szkoła przygotowuje młodych ludzi do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym, lokalnym i europejskim, kształtując kompetencje, które są

niezbędne w świecie dynamicznych zmian i zróżnicowanych społeczności.

3. Cel i struktura pakietu szkoleniowego

Celem niniejszego pakietu szkoleniowego jest wsparcie nauczycieli w planowaniu i realizacji działań edukacyjnych, które rozwijają kompetencje społeczne i obywatelskie uczniów w sposób świadomy, systematyczny i praktyczny. Pakiet został opracowany jako narzędzie metodyczne, które można bezpośrednio wykorzystać w codziennej pracy szkolnej – zarówno na lekcjach, jak i podczas zajęć wychowawczych, projektów klasowych czy działań pozalekcyjnych.

Pakiet ma formę cyfrową i obejmuje kilka kluczowych elementów, które wspierają nauczycieli w kompleksowym procesie edukacyjnym:

- **Materiały informacyjne i wprowadzające**, które wyjaśniają istotę kompetencji społecznych i obywatelskich oraz ich znaczenie w nowoczesnej edukacji.

- **Propozycje metod i strategii dydaktycznych**, umożliwiające kreatywne i aktywne prowadzenie zajęć oraz dostosowanie działań do potrzeb uczniów i specyfiki klasy.
- **Krótką charakterystyką przeprowadzonych działań w ramach mobilności**
- **Gotowe scenariusze zajęć i działań edukacyjnych**, które można wykorzystać bezpośrednio w pracy z uczniami lub modyfikować w zależności od własnych potrzeb.
- **Narzędzia ewaluacyjne**, takie jak obserwacja, refleksja, samoocena czy ankiety, pozwalające nauczycielowi ocenić efekty działań i postępy uczniów w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich.
- **Zadania i ćwiczenia praktyczne**, które angażują uczniów, rozwijają umiejętności współpracy, komunikacji i odpowiedzialności, a jednocześnie pozwalają na refleksję nad znaczeniem podejmowanych działań.

Struktura pakietu została zaprojektowana w sposób spójny i logiczny – prowadzi nauczyciela krok po kroku: od zrozumienia istoty i znaczenia kompetencji społecznych i obywatelskich, poprzez poznanie metod ich rozwijania, aż do praktycznej ewaluacji efektów działań edukacyjnych. Dzięki temu pakiet umożliwia nauczycielom systematyczne planowanie i realizację działań, które nie tylko wspierają rozwój uczniów, ale także wzmacniają pozytywne relacje w klasie i w całej społeczności szkolnej.

4. Jak korzystać z pakietu w praktyce szkolnej (lekcje, projekty, działalność wychowawcza)

Pakiet szkoleniowy został opracowany jako materiał elastyczny i wielofunkcyjny, który może być wykorzystywany w różnych kontekstach edukacyjnych i wychowawczych. Nauczyciel nie jest zobowiązany do realizowania wszystkich treści w całości ani w zaproponowanej kolejności. Poszczególne rozdziały, scenariusze i narzędzia można swobodnie dobierać w zależności od wieku uczniów, specyfiki klasy, poziomu ich kompetencji oraz aktualnych potrzeb wychowawczych i społecznych. Taka elastyczność

umożliwia dostosowanie materiału do realiów konkretnej szkoły i klasy, a także do indywidualnych możliwości uczniów.

Materiał może być wykorzystywany w różnorodnych sytuacjach edukacyjnych, między innymi:

- podczas **lekcji przedmiotowych**, takich jak język polski, historia, wiedza o społeczeństwie, przyroda czy zajęcia wychowawcze,
- w ramach **godzin wychowawczych** i warsztatów klasowych, które sprzyjają integracji grupy, budowaniu relacji i rozwiązywaniu problemów,
- w **projektach edukacyjnych i społecznych**, gdzie uczniowie mają szansę realnie wpływać na otoczenie, planować działania i współpracować w zespołach,
- w pracy **samorządu uczniowskiego**, przy organizowaniu wydarzeń, kampanii szkolnych, debat czy inicjatyw społecznych,
- w **działaniach wychowawczych i profilaktycznych**, w tym w programach przeciwdziałania przemocy, promowania zdrowia psychicznego czy edukacji obywatelskiej.

Szczególny nacisk w pakiecie położono na **uczenie się przez działanie, doświadczenie i refleksję**.

Materiał zachęca do tworzenia sytuacji edukacyjnych, w których uczniowie mogą:

- współpracować w grupie, podejmować wspólne decyzje i negocjować rozwiązania,
- rozwiązywać problemy i radzić sobie w sytuacjach konfliktowych,
- obserwować i analizować własne zachowania oraz postawy, a także ich wpływ na innych,
- doświadczać odpowiedzialności za swoje działania, zarówno w szkole, jak i w społeczności lokalnej,
- uczestniczyć w inicjatywach społecznych i obywatelskich, które mają realny wpływ na otoczenie i wspólne dobro.

Dzięki takim działaniom kompetencje społeczne i obywatelskie przestają być jedynie teorią. Stają się **praktycznym elementem codziennego życia szkoły**, w którym uczniowie uczą się:

- odpowiedzialności za siebie i innych,
- empatii i wrażliwości społecznej,
- aktywności obywatelskiej i świadomości społecznej,
- umiejętności komunikacji, współpracy i negocjacji,

- rozumienia wartości demokratycznych, dialogu i współdecydowania.

Pakiet wspiera także nauczycieli w **refleksyjnym podejściu do pracy z uczniami** – umożliwia obserwację efektów działań, ocenę postępów w rozwoju kompetencji oraz modyfikację podejmowanych strategii w zależności od potrzeb grupy. Dzięki temu szkoła może skutecznie łączyć naukę przedmiotową z wychowaniem obywatelskim, przygotowując młodych ludzi do aktywnego, odpowiedzialnego i świadomego uczestnictwa w życiu społecznym, lokalnym i europejskim.

W szerszej perspektywie pakiet pomaga szkołom **tworzyć kulturę dialogu i współpracy**, w której kompetencje społeczne i obywatelskie są w naturalny sposób rozwijane poprzez codzienne doświadczenia, wspólne projekty, inicjatywy i działania edukacyjne. W ten sposób uczniowie zdobywają nie tylko wiedzę i umiejętności, ale przede wszystkim praktyczne doświadczenie bycia aktywnym i odpowiedzialnym członkiem społeczności szkolnej i lokalnej.

Sprawdź i utrwaj

Kompetencje społeczne i obywatelskie – Wstęp

Forma 1. Test kontrolny (wiedza + rozumienie)

Zaznacz jedną poprawną odpowiedź.

1. Dlaczego kompetencje społeczne i obywatelskie są dziś kluczowe w szkole?

A. Ponieważ zastępują wiedzę przedmiotową

B. Ponieważ przygotowują uczniów do funkcjonowania w społeczeństwie i pracy zespołowej

C. Ponieważ dotyczą wyłącznie godzin wychowawczych

D. Ponieważ są wymagane tylko w projektach międzynarodowych

poprawna odpowiedź: B

2. Które środowisko ma największy wpływ na kształtowanie kompetencji społecznych uczniów?

- A. Wyłącznie rodzina
- B. Media i Internet
- C. Codzienne sytuacje szkolne
- D. Egzaminy zewnętrzne

poprawna odpowiedź: C

3. W podejściu kompetencyjnym kompetencje społeczne i obywatelskie są rozumiane jako:

- A. Zestaw treści do zapamiętania
- B. Umiejętności miękkie bez znaczenia edukacyjnego
- C. Połączenie wiedzy, umiejętności i postaw
- D. Element dodatkowy programu nauczania

poprawna odpowiedź: C

Zadanie refleksyjne

Zatrzymaj się na chwilę i odpowiedz pisemnie:

1. W jakich codziennych sytuacjach szkolnych Twoi uczniowie najczęściej rozwijają kompetencje społeczne?

.....

2. Które elementy kompetencji obywatelskich są już obecne w Twojej szkole, nawet jeśli nie są tak nazwane?

.....

3. Co z treści WSTĘPU było dla Ciebie najbardziej oczywiste, a co nowe?

.....

Checklista „jestem gotowy/gotowa iść dalej”

Zaznacz ✓

- ☐ Rozumiem, czym są kompetencje społeczne i obywatelskie
- ☐ Wiem, dlaczego są kluczowe we współczesnej szkole
- ☐ Rozumiem ich europejski kontekst
- ☐ Wiem, jak korzystać z pakietu w praktyce szkolnej

Jeśli zaznaczyłeś/aś wszystkie pola → przejdź do Rozdziału I.

Uwaga metodyczna

Pytania kontrolne nie służą ocenianiu ani klasyfikowaniu. Ich celem jest uporządkowanie wiedzy,

refleksja oraz przygotowanie czytelnika do świadomego korzystania z kolejnych części pakietu szkoleniowego.

Rozdział I

Kompetencje społeczne i obywatelskie- istota i znaczenie

Kompetencje społeczne i obywatelskie to umiejętności potrzebne do skutecznego funkcjonowania w społeczeństwie oraz aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym. Obejmują one zdolność komunikacji, współpracy z innymi, rozwiązywania konfliktów oraz okazywania empatii i szacunku wobec innych ludzi. Ważnym elementem tych kompetencji jest także znajomość praw i obowiązków obywatela, a także gotowość do angażowania się w działania na rzecz wspólnoty.

Dzięki rozwiniętym kompetencjom społecznym i obywatelskim człowiek potrafi budować dobre relacje,

działać odpowiedzialnie oraz świadomie uczestniczyć w życiu społecznym i demokratycznym.

1. 1. Definicja kompetencji społecznych i obywatelskich.

Kompetencje społeczne można najprościej zdefiniować jako zestaw umiejętności, które pozwalają jednostce na **budowanie i utrzymywanie konstruktywnych relacji z innymi ludźmi**. Nie są one cechą wrodzoną, taką jak temperament, lecz złożoną strukturą, którą nabywamy w procesie uczenia się i socjalizacji. Zgodnie z ujęciem psychologicznym i pedagogicznym, kompetencje społeczne obejmują trzy wzajemnie powiązane poziomy:

Wiedza – zrozumienie zasad komunikacji, dynamiki grupy, norm kulturowych i społecznych oraz mechanizmów funkcjonowania relacji międzyludzkich.

Umiejętności – praktyczna zdolność do aktywnego słuchania, asertywnego wyrażania swojego zdania, rozwiązywania konfliktów oraz współpracy w zespole.

Postawy – empatia, otwartość na innych, szacunek dla odmienności, gotowość do kompromisu i współdziałania.

W ujęciu europejskim, zgodnie z Zaleceniami Rady UE, kompetencje społeczne są ściśle powiązane z **umiejętnością uczenia się przez całe życie** oraz z dobrostanem psychicznym. Można je traktować jako swoisty „kapitał relacyjny”, który pozwala jednostce radzić sobie ze stresem, adaptować się do zmian i funkcjonować skutecznie w różnorodnych środowiskach społecznych.

O ile kompetencje społeczne koncentrują się na relacji „ja – inny człowiek”, o tyle kompetencje obywatelskie przenoszą nas na poziom relacji „ja – wspólnota”. Definiuje się je jako zdolność do pełnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, opartą na zrozumieniu mechanizmów funkcjonowania państwa i społeczeństwa.

Definicja kompetencji obywatelskich obejmuje trzy główne obszary:

Świadomość koncepcji i struktur – wiedzę o procesach demokratycznych, prawach człowieka,

strukturze władzy oraz historii i tożsamości narodowej i europejskiej.

Krytyczne myślenie – zdolność do analizy informacji, rozpoznawania manipulacji, oceniania faktów i podejmowania autonomicznych decyzji opartych na dowodach, nie na emocjach.

Zaangażowanie – postawę prospołeczną, przejawiającą się w działaniu na rzecz dobra wspólnego – od wolontariatu, przez udział w inicjatywach lokalnych i wyborach, po dbanie o środowisko naturalne.

W praktyce szkolnej kompetencje społeczne i obywatelskie tworzą nierozzerwalną całość. Trudno wyobrazić sobie aktywnego, odpowiedzialnego obywatela, który nie posiada kompetencji społecznych – np. nie potrafi kulturalnie dyskutować z osobą o innych poglądach. Z drugiej strony wysokie kompetencje społeczne, pozbawione zakotwiczenia w wartościach obywatelskich, mogą prowadzić do manipulacji lub egoizmu grupowego.

Współczesna pedagogika traktuje kompetencje społeczne i obywatelskie jako kompetencje kluczowe – niezbędne każdemu człowiekowi do samorealizacji, rozwoju osobistego, aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie oraz znalezienia zatrudnienia. Są one niczym „klej społeczny”, który pozwala różnorodnym jednostkom funkcjonować w ramach jednej, demokratycznej wspólnoty.

Definiowanie tych kompetencji to nie tylko akademickie ćwiczenie – to wyznaczenie konkretnych celów wychowawczych dla nowoczesnej szkoły. Nie traktuje się ich jako zestawu reguł do zapamiętania, lecz jako zespół dyspozycji do działania. Szkoła, która świadomie pracuje nad rozwijaniem kompetencji społecznych i obywatelskich, przestaje być jedynie miejscem zdobywania ocen. Staje się przestrzenią, w której kształtuje się świadomy, empatyczny i odpowiedzialny człowiek, gotowy do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, lokalnym i globalnym.

1.2. Kompetencje społeczne a kompetencje obywatelskie- podobieństwa i różnice.

Podobieństwa

- **Relacje i współpraca** – Obie grupy kompetencji wymagają umiejętności współdziałania z innymi i budowania pozytywnych relacji.
- **Wiedza, umiejętności, postawy** – Zarówno kompetencje społeczne, jak i obywatelskie łączą wiedzę teoretyczną, praktyczne umiejętności i postawy
- **Rozwój osobisty i społeczny** – Obie są niezbędne do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i kształtowania dojrzałej osobowości.
- **Uczenie się przez doświadczenie** – Najlepiej rozwijają się poprzez praktyczne działania, dialog, projekty grupowe, wolontariat i uczestnictwo w społeczności
- **Podstawa funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie** – Kompetencje społeczne i obywatelskie są fundamentem postaw demokratycznych, empatii i odpowiedzialności za innych.

Różnice

Cecha	Kompetencje społeczne	Kompetencje obywatelskie
-------	-----------------------	--------------------------

Zakres relacji	„Ja – inny człowiek”	„Ja – wspólnota / społeczeństwo”
Główny cel	Skuteczna komunikacja, współpraca, rozwiązywanie konfliktów	Pełne i odpowiedzialne uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym
Wiedza	Normy społeczne, dynamika grupy, zasady komunikacji, empatia	Mechanizmy demokracji, prawa człowieka, struktury państwa, historia i tożsamość społeczna.
Umiejętności	Aktywne słuchanie, wyrażanie opinii, negocjacje, rozwiązywanie konfliktów.	Krytyczne myślenie, analiza informacji, udział w inicjatywach obywatelskich, współdecydowanie

Postawy	Empatia, szacunek dla innych, otwartość, gotowość do kompromisu.	Odpowiedzialność społeczna, zaangażowanie prospołeczne, dbanie o dobro wspólne, świadomość obywatelska.
Skala oddziaływania	Indywidualna i mała grupa (rodzina, klasa, przyjaciele)	Społeczność lokalna, państwo, środowisko globalne

Podsumowanie praktyczne

- Kompetencje społeczne są podstawą wszystkich relacji międzyludzkich – bez nich trudno funkcjonować w grupie lub prowadzić dialog.
- Kompetencje obywatelskie rozszerzają perspektywę społeczną – uczą, jak działać na rzecz większej wspólnoty, podejmować decyzje odpowiedzialne i uczestniczyć w życiu publicznym.

- W praktyce szkolnej nie da się ich oddzielić – np. aktywny obywatel musi umieć współpracować i komunikować się z innymi, a kompetencje społeczne nabierają pełnej wartości dopiero w kontekście obywatelskiego zaangażowania.

1. 3. Wiedza, umiejętności i postawy w ujęciu kompetencyjnym.

Kompetencje społeczne i obywatelskie u uczniów polegają na zdobywaniu wiedzy o społeczeństwie, rozwijaniu umiejętności współpracy z innymi oraz kształtowaniu postaw opartych na szacunku, odpowiedzialności i zasadach demokracji. Dzięki nim uczniowie uczą się funkcjonować w grupie, podejmować odpowiedzialne decyzje i aktywnie uczestniczyć w życiu szkoły oraz społeczeństwa.

Wiedza

Wiedza uczniów dotyczy rozumienia zasad współżycia w grupie, praw i obowiązków oraz podstaw funkcjonowania społeczeństwa i państwa.

Przykłady wiedzy u uczniów:

- znajomość praw i obowiązków ucznia oraz obywatela,
- podstawowa wiedza o funkcjonowaniu państwa i instytucji publicznych,
- znajomość zasad demokracji i praw człowieka, np. zapisanych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka,
- rozumienie różnorodności kulturowej i społecznej,
- znajomość zasad komunikacji i współpracy w grupie,
- wiedza o sposobach rozwiązywania konfliktów.

Umiejętności

Umiejętności uczniów polegają na wykorzystywaniu zdobytej wiedzy w codziennych sytuacjach szkolnych i społecznych.

Przykłady umiejętności uczniów:

- skuteczna komunikacja z rówieśnikami i nauczycielami
- współpraca i praca w grupie podczas zajęć szkolnych

- rozwiązywanie konfliktów i prowadzenie rozmów w sposób spokojny i konstruktywny
- wyrażanie własnego zdania i uzasadnianie swoich poglądów
- aktywny udział w życiu szkoły (np. w działaniach samorządu uczniowskiego)
- podejmowanie decyzji z uwzględnieniem dobra całej grupy
- okazywanie empatii i zrozumienia wobec innych osób

Postawy

Postawy uczniów odnoszą się do wartości i zachowań wobec innych ludzi oraz społeczności szkolnej.

Przykłady postaw uczniów:

- odpowiedzialność za własne działania,
- szacunek wobec kolegów, nauczycieli i innych osób,
- tolerancja wobec różnic między ludźmi,
- gotowość do współpracy i pomagania innym,
- zaangażowanie w życie szkoły i klasy,
- uczciwość, solidarność i poczucie sprawiedliwości.

Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich pomaga uczniom budować dobre relacje z innymi, uczy odpowiedzialności oraz przygotowuje ich do aktywnego udziału w życiu społecznym i obywatelskim.

1.4. Rola szkoły w kształtowaniu postaw społecznych i obywatelskich uczniów

Rola szkoły w kształtowaniu postaw społecznych i obywatelskich uczniów polega nie tylko na przekazywaniu wiedzy, ale także na stwarzaniu sytuacji, w których uczniowie mogą uczyć się współpracy, odpowiedzialności i aktywności społecznej w praktyce. Szkoła kształtuje postawy społeczne i obywatelskie uczniów poprzez codzienne sytuacje edukacyjne, współpracę w grupie, udział w działaniach społecznych oraz możliwość współdecydowania o sprawach szkolnych. Dzięki temu uczniowie uczą się odpowiedzialności, szacunku dla innych i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Przykłady działań w szkole

- **Samorząd uczniowski**

Uczniowie mogą brać udział w wyborach do samorządu, zgłaszać pomysły dotyczące życia szkoły, organizować wydarzenia szkolne oraz współdecydować o niektórych sprawach. Dzięki temu uczą się zasad demokracji, odpowiedzialności i współpracy.

- **Praca w grupach na lekcjach**

Podczas pracy zespołowej uczniowie uczą się: dzielenia obowiązków, wspólnego podejmowania decyzji, szanowania opinii innych osób, rozwiązywania problemów.

- **Projekty i akcje społeczne**

Szkoły często organizują różne akcje, np.: zbiórki charytatywne, pomoc potrzebującym, działania na rzecz środowiska, wolontariat. Takie działania rozwijają w uczniach empatię i poczucie odpowiedzialności za innych.

- **Uroczystości i wydarzenia szkolne**

Obchody świąt państwowych i szkolnych uczą szacunku do tradycji, historii i wspólnoty narodowej.

- **Rozwiązywanie konfliktów w klasie**

W sytuacjach konfliktowych nauczyciel pomaga uczniom rozmawiać, szukać kompromisów i uczyć się odpowiedzialnego rozwiązywania problemów.

- **Wspólne ustalanie zasad w klasie**

Uczniowie mogą współtworzyć zasady panujące w klasie, co uczy ich odpowiedzialności za wspólne dobro i przestrzegania ustalonych norm.

- **Działalność w kołach zainteresowań i projektach szkolnych**

Uczestnictwo w kołach, konkursach czy projektach rozwija współpracę, zaangażowanie i odpowiedzialność za wspólne działania.

1. 5. Najczęstsze nieporozumienia – kompetencje społeczne i obywatelskie

Nieporozumienie	Jak jest naprawdę
Kompetencje społeczne to „dobre wychowanie”	Obejmują szeroki repertuar umiejętności: komunikację, empatię, współpracę, rozwiązywanie konfliktów, asertywność.
Kompetencje obywatelskie to wiedza o polityce	Dotyczą aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, poczucia wpływu,

	zrozumienia wartości demokratycznych i odpowiedzialności, nie tylko znajomości instytucji politycznych.
Są to kompetencje ważne tylko dla osób pracujących z ludźmi	Są kluczowe w każdej pracy i w życiu codziennym — wpływają na relacje, zdrowie psychiczne, zdolność adaptacji i poczucie sprawczości.
Kompetencje te „ma się albo nie”	Są rozwijane przez całe życie — można je ćwiczyć, doskonalić i świadomie wzmacniać.
To umiejętności miękkie, które są mniej ważne niż wiedza merytoryczna	Pracodawcy coraz częściej uznają je za równie ważne lub ważniejsze, bo pozwalają efektywnie wykorzystać kompetencje zawodowe.
Kompetencje obywatelskie dotyczą jedynie udziału w wyborach	Obejmują także działalność społeczną, wolontariat, troskę o dobro wspólne, umiejętność dyskusji i rozumienie zasad współżycia społecznego.

Kompetencje społeczne polegają na „byciu miłym”	Chodzi o skuteczną, adekwatną komunikację i współdziałanie, a nie o unikanie konfliktów; asertywność jest częścią kompetencji społecznych.
Rozwijają się same, bez ćwiczeń	Wymagają świadomego treningu, refleksji, doświadczenia i informacji zwrotnej
W szkole rozwija się je „przy okazji”	Wymagają celowego planowania, metod aktywizujących i pracy w grupie.
Kompetencje obywatelskie to tematy „zbyt poważne” dla dzieci i młodzieży	Można je kształtować od najmłodszych lat — poprzez współpracę, projekty, samorząd uczniowski czy działania prospołeczne.

Rozdział II

Uczeń jako członek społeczności – fundament kompetencji społecznych

Szkoła jako środowisko społeczne odgrywa kluczową rolę w przygotowaniu młodego człowieka do funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie. Kompetencje obywatelskie i społeczne nie są jedynie zestawem umiejętności interpersonalnych – stanowią fundament świadomego uczestnictwa w życiu wspólnotowym, lokalnym i globalnym.

Obejmują one zdolność do współpracy, odpowiedzialność za wspólne dobro, rozumienie zasad życia społecznego, a także gotowość do dialogu i rozwiązywania konfliktów. Ich rozwój nie zachodzi wyłącznie poprzez przekaz wiedzy, lecz przede wszystkim poprzez doświadczenie, relacje i codzienne interakcje w środowisku szkolnym.

2.1. Relacje rówieśnicze i komunikacja jako fundament uczestnictwa społecznego

Relacje rówieśnicze stanowią pierwsze pole praktykowania kompetencji obywatelskich. To w nich uczniowie uczą się zasad współistnienia, negocjowania znaczeń, budowania wspólnoty oraz rozumienia granic własnych i innych osób.

Komunikacja w tym kontekście nie ogranicza się do przekazywania informacji – jest procesem budowania relacji, współtworzenia znaczeń oraz wyrażania tożsamości. Uczniowie, którzy rozwijają umiejętność jasnego formułowania swoich myśli, aktywnego słuchania i reagowania na komunikaty innych, zyskują narzędzia niezbędne do uczestnictwa w życiu społecznym.

Szczególnie istotne jest:

- rozwijanie kompetencji dialogicznych, czyli zdolności prowadzenia rozmowy opartej na wzajemnym szacunku,
- uczenie rozróżniania między opinią a faktem,
- kształtowanie umiejętności komunikowania emocji i potrzeb w sposób akceptowalny społecznie.

Znaczenie obywatelskie:

Uczeń, który potrafi komunikować się w sposób konstruktywny, jest bardziej skłonny do angażowania się

w działania społeczne, wyrażania swojego zdania oraz uczestnictwa w procesach decyzyjnych.

Praktyka szkolna:

Nauczyciel powinien świadomie tworzyć sytuacje komunikacyjne – dyskusje, kręgi rozmowy, debaty klasowe – w których każdy uczeń ma możliwość zabrania głosu i doświadczenia bycia wysłuchanym.

2.2. Współpraca i odpowiedzialność w grupie jako model życia społecznego

Grupa klasowa jest mikrosystemem społecznym, odzwierciedlającym mechanizmy funkcjonowania większych wspólnot. Współpraca w tym kontekście oznacza nie tylko realizację wspólnego zadania, ale również proces budowania relacji, negocjowania ról oraz podejmowania decyzji.

Uczeń uczący się współpracy:

- dostrzega znaczenie wkładu innych osób,
- rozumie, że sukces grupy zależy od zaangażowania wszystkich jej członków,
- uczy się odpowiedzialności za wspólny rezultat.

Istotnym elementem jest również rozwijanie poczucia sprawczości – przekonania, że działania jednostki mają realny wpływ na funkcjonowanie grupy.

Znaczenie obywatelskie:

Współpraca i odpowiedzialność są podstawą funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, w którym jednostki działają nie tylko dla własnych korzyści, ale również dla dobra wspólnego.

Praktyka szkolna:

- projekty zespołowe wymagające długofalowego zaangażowania,
- wspólne ustalanie zasad pracy,
- refleksja nad procesem (np. analiza trudności, sukcesów, podziału ról).

Nauczyciel pełni rolę facylitatora – wspiera, moderuje i pomaga uczniom dostrzegać znaczenie współodpowiedzialności.

2.3. Empatia, szacunek i różnorodność jako fundament wspólnoty obywatelskiej

Współczesne społeczeństwa charakteryzują się dużą różnorodnością – kulturową, społeczną,

światopoglądową. Umiejętność funkcjonowania w takim środowisku wymaga rozwiniętej empatii oraz postawy szacunku wobec odmienności.

Empatia nie jest jedynie zdolnością emocjonalną – to również kompetencja poznawcza, pozwalająca przyjmować perspektywę drugiej osoby i rozumieć jej sposób postrzegania świata.

Szacunek natomiast oznacza uznanie godności drugiego człowieka niezależnie od jego przekonań, pochodzenia czy stylu życia.

Znaczenie obywatelskie:

Społeczeństwo obywatelskie opiera się na zasadzie równości i poszanowania praw jednostki. Uczniowie, którzy rozwijają empatię i otwartość, są bardziej skłonni do przeciwdziałania dyskryminacji i angażowania się w działania na rzecz inkluzywności.

Praktyka szkolna:

- analiza sytuacji społecznych i moralnych,
- praca z tekstami kultury ukazującymi różnorodność,

- rozmowy o stereotypach i uprzedzeniach,
- reagowanie na przejawy wykluczenia.

Nauczyciel powinien budować atmosferę bezpieczeństwa psychologicznego, w której każdy uczeń czuje się akceptowany.

2.4 Rozwiązywanie konfliktów i radzenie sobie z emocjami jako element dojrzałości społecznej

Konflikty są nieodłącznym elementem życia społecznego i –odpowiednio przepracowane – mogą stanowić źródło rozwoju. Kluczowe jest wyposażenie uczniów w narzędzia umożliwiające konstruktywne radzenie sobie z trudnymi sytuacjami.

Umiejętność rozwiązywania konfliktów obejmuje:

- identyfikowanie źródeł konfliktu,
- rozróżnianie interesów i stanowisk,
- poszukiwanie rozwiązań satysfakcjonujących obie strony.

Równolegle uczniowie powinni rozwijać kompetencje emocjonalne:

- rozpoznawanie i nazywanie emocji,
- regulowanie napięcia emocjonalnego,
- odpowiedzialność za własne reakcje.

Znaczenie obywatelskie:

Społeczeństwo demokratyczne opiera się na zdolności do pokojowego rozwiązywania sporów. Uczniowie, którzy potrafią prowadzić dialog w sytuacjach konfliktowych, są lepiej przygotowani do uczestnictwa w życiu publicznym.

Praktyka szkolna:

- mediacje rówieśnicze,
- scenki sytuacyjne,
- analiza konfliktów z życia klasy,
- wprowadzanie elementów komunikacji bez przemocy.

Nauczyciel powinien unikać rozwiązywania konfliktów „za uczniów”, a raczej wspierać ich w samodzielnym dochodzeniu do porozumienia.

2.5 Asertywność i kultura dialogu jako podstawa postawy obywatelskiej

Asertywność jest umiejętnością wyrażania własnych potrzeb, opinii i emocji w sposób respektujący prawa innych osób. W połączeniu z kulturą dialogu tworzy fundament świadomego uczestnictwa w życiu społecznym.

Kultura dialogu zakłada:

- gotowość do słuchania innych,
- otwartość na zmianę własnego stanowiska,
- opieranie wypowiedzi na argumentach, a nie na emocjach czy uprzedzeniach.

Asertywność natomiast chroni jednostkę przed uległością i agresją, pozwalając zachować równowagę między własnymi potrzebami a potrzebami innych.

Znaczenie obywatelskie:

Obywatel aktywny to osoba, która potrafi zabierać głos w sprawach publicznych, wyrażać swoje stanowisko oraz uczestniczyć w debacie społecznej w sposób odpowiedzialny.

Praktyka szkolna:

- organizowanie debat oksfordzkich,
- ćwiczenia w formułowaniu argumentów,
- odgrywanie ról w sytuacjach społecznych,
- uczenie języka „ja” zamiast komunikatów oceniających.

Nauczyciel powinien modelować postawę dialogiczną, pokazując, że różnica zdań nie musi prowadzić do konfliktu, lecz może być źródłem rozwoju.

Rozwijanie kompetencji obywatelskich i społecznych jest procesem wymagającym konsekwencji, refleksji i świadomego działania. Nie odbywa się ono wyłącznie na poziomie deklaracji, lecz przede wszystkim poprzez codzienne doświadczenia uczniów w relacjach z innymi.

Szkoła jako wspólnota ma potencjał kształtowania przyszłych obywateli – osób odpowiedzialnych, zaangażowanych i zdolnych do współtworzenia społeczeństwa opartego na dialogu, szacunku i współpracy.

Rola nauczyciela w tym procesie jest nie do przecenienia – to on tworzy warunki, w których uczniowie mogą nie tylko uczyć się o społeczeństwie, ale przede wszystkim doświadczać go w praktyce.

Poniżej przedstawiamy uporządkowane zestawienie w formie tabeli, które łączy elementy kompetencji społecznych z ich znaczeniem obywatelskim oraz konkretnymi przykładami zachowań uczniów.

Kompetencje społeczne i obywatelskie – elementy i przykłady zachowań uczniów

Obszar kompetencji	Elementy kompetencji społecznych i obywatelskich	Przykłady zachowań uczniów
Relacje rówieśnicze i komunikacja	- umiejętność wyrażania opinii - aktywne słuchanie - budowanie relacji opartych na szacunku - uczestnictwo w dialogu	- uczeń zabiera głos w dyskusji, szanując zdanie innych - nie przerywa wypowiedzi kolegów - zadaje pytania doprecyzowujące - używa uprzejmego języka w kontaktach
Współpraca i odpowiedzialność w grupie	- współdziałanie - odpowiedzialność za zadania - podejmowanie decyzji grupowych - orientacja na dobro wspólne	- uczeń wywiązuje się z przydzielonej roli - pomaga innym członkom zespołu - bierze udział w podejmowaniu decyzji

		- dba o efekt pracy całej grupy
Empatia, szacunek i różnorodność	- rozumienie emocji innych- - akceptacja różnic- - przeciwdziałanie wykluczeniu- - postawa otwartości	- uczeń reaguje na smutek lub trudności kolegi - nie wyśmiewa odmiennych opinii lub wyglądu - włącza innych do wspólnych działań - okazuje szacunek niezależnie od różnic
Rozwiązywanie konfliktów i radzenie sobie z emocjami	- rozpoznawanie emocji - kontrola zachowań - rozwiązywanie sporów	- uczeń nazywa swoje emocje (np. „jestem zdenerwowany”)

	- poszukiwanie kompromisu	- nie reaguje agresją w sytuacji konfliktu - proponuje rozwiązania sporu - podejmuje próbę rozmowy zamiast unikania
Asertywność i kultura dialogu	- wyrażanie własnego zdania - stawianie granic - argumentowanie - szacunek w dyskusji	- uczeń mówi „nie” w sytuacjach nacisku grupy - uzasadnia swoje zdanie - nie obraża rozmówców mimo różnicy opinii - przyjmuje konstruktywną krytykę

Rozdział III

Kompetencje obywatelskie i społeczne w praktyce szkolnej

Współczesna szkoła nie pełni już wyłącznie funkcji przekazywania wiedzy, ale staje się przestrzenią kształtowania świadomych, odpowiedzialnych i zaangażowanych obywateli. Kompetencje obywatelskie i społeczne należą do kluczowych umiejętności XXI wieku – umożliwiają funkcjonowanie w społeczeństwie demokratycznym, budowanie relacji oraz aktywne uczestnictwo w życiu publicznym. Ich rozwijanie powinno być procesem celowym, systematycznym i osadzonym w codziennej praktyce szkolnej.

3.1. Uczeń jako obywatel – prawa i obowiązki

Uczeń, choć młody, jest pełnoprawnym członkiem społeczności – zarówno szkolnej, jak i szerszej. Edukacja obywatelska powinna zaczynać się od uświadomienia uczniom ich praw oraz obowiązków.

Do podstawowych praw ucznia należą m.in. prawo do nauki, wyrażania własnych opinii, bezpieczeństwa oraz poszanowania godności. Równocześnie uczeń powinien rozumieć, że prawa te wiążą się

z odpowiedzialnością – za własne zachowanie, relacje z innymi oraz wspólne środowisko.

W praktyce szkolnej warto:

- analizować zapisy statutu szkoły wspólnie z uczniami,
- prowadzić dyskusje o sytuacjach naruszania praw i obowiązków,
- wykorzystywać metody dramy i symulacji do odgrywania ról społecznych.

Dzięki temu uczniowie uczą się, że obywatelstwo nie jest abstrakcyjnym pojęciem, lecz realnym doświadczeniem dnia codziennego.

3.2. Demokracja w szkole – jak uczyć przez doświadczenie

Najskuteczniejszą formą nauki demokracji jest jej praktykowanie. Szkoła powinna funkcjonować jako mikrosystem demokratyczny, w którym uczniowie mają realny wpływ na podejmowane decyzje.

Uczenie demokracji przez doświadczenie polega na:

- angażowaniu uczniów w proces decyzyjny (np. wybór tematów projektów, form pracy),

- organizowaniu debat i głosowań,
- rozwiązywaniu konfliktów poprzez mediacje i dialog.

Nauczyciel pełni w tym procesie rolę moderatora, który wspiera, ale nie narzuca rozwiązań. Kluczowe jest stworzenie atmosfery zaufania, w której uczniowie czują, że ich głos ma znaczenie.

Takie działania rozwijają nie tylko wiedzę o demokracji, ale przede wszystkim umiejętności: argumentowania, słuchania innych, kompromisu i współpracy.

3.3. Samorządność uczniowska jako narzędzie edukacyjne

Samorząd uczniowski to jedno z najważniejszych narzędzi rozwijania kompetencji obywatelskich. Jego rola nie powinna ograniczać się do organizowania wydarzeń szkolnych – powinien być realnym partnerem w zarządzaniu szkołą.

Efektywna samorządność uczniowska opiera się na:

- autentycznym wpływie uczniów na życie szkoły,
- przejrzystych zasadach działania,
- wsparciu ze strony nauczycieli-opiekunów.

Warto zadbać o to, aby:

- wybory do samorządu były demokratyczne i transparentne,
- uczniowie mieli możliwość zgłaszania inicjatyw i projektów,
- działania samorządu były regularnie omawiane i ewaluowane.

Samorządność uczy odpowiedzialności, planowania, organizacji pracy oraz działania na rzecz innych – kompetencji niezbędnych w dorosłym życiu.

3.4. Aktywność społeczna i zaangażowanie lokalne

Szkoła powinna być otwarta na środowisko lokalne i zachęcać uczniów do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Współpraca z instytucjami, organizacjami pozarządowymi czy społecznością lokalną umożliwia uczniom zdobywanie doświadczeń wykraczających poza mury szkoły.

Przykłady działań:

- wolontariat (np. pomoc seniorom, schroniskom dla zwierząt),
- udział w akcjach społecznych i charytatywnych,

- projekty edukacyjne związane z lokalnymi problemami.

Takie aktywności rozwijają empatię, wrażliwość społeczną oraz poczucie sprawczości. Uczniowie uczą się, że ich działania mają realny wpływ na otoczenie.

3.5 Odpowiedzialność za wspólne dobro

Jednym z fundamentów kompetencji obywatelskich jest troska o dobro wspólne. W kontekście szkolnym oznacza to dbałość o przestrzeń, relacje oraz atmosferę. Nauczyciel może wspierać rozwój tej postawy poprzez:

- angażowanie uczniów w tworzenie zasad klasowych,
- wspólne rozwiązywanie problemów,
- inicjowanie działań na rzecz szkoły (np. projekty ekologiczne, akcje porządkowe).

Istotne jest, aby uczniowie rozumieli, że dobro wspólne wymaga zaangażowania wszystkich członków społeczności. To także okazja do kształtowania postaw odpowiedzialności, solidarności i współpracy.

Rozwijanie kompetencji obywatelskich i społecznych w szkole to proces długofalowy, wymagający zaangażowania całej społeczności

szkolnej. Kluczowe jest odejście od nauczania wyłącznie teoretycznego na rzecz doświadczenia, działania i refleksji.

Szkoła, która stawia na aktywność uczniów, dialog i współodpowiedzialność, przygotowuje młodych ludzi nie tylko do egzaminów, ale przede wszystkim do świadomego i aktywnego życia w społeczeństwie.

3.6. Jak uczyć postaw obywatelskich bez “teorii konstytucyjnej”

Obszar postawy obywatelskiej	Metoda pracy	Przykładowe działanie w szkole	Rozwijane umiejętności
Odpowiedzialność	Powierzanie ról i zadań	Dyżury klasowe, lider projektu, opiekun przestrzeni	Odpowiedzialność, systematyczność, organizacja
Współdecydowanie	Głosowanie i wybór	Uczniowie wybierają temat projektu, sposób	podejmowanie decyzji, poczucie sprawczości

		pracy lub zasady klasowe	
Szacunek dla innych	Dyskusja moderowana	Kręgi dyskusyjne, rozmowy o problemach klasowych	słuchanie, empatia, kultura wypowiedzi
Współpraca	Praca zespołowa	Projekty grupowe z jasno określonymi rolami	komunikacja, negocjacje, rozwiązywanie konfliktów
Zaangażowanie społeczne	Uczenie przez działanie (learning by doing)	Organizacja akcji charytatywnej lub wydarzenia szkolnego	inicjatywa, planowanie, współodpowiedzialność
Rozwiązywanie konfliktów	Mediacje rówieśnicze	Uczniowie pomagają rozwiązywać spory	mediacja, kompromis, asertywność

		między kolegami	
Poczucie wspólnoty	Tworzenie zasad	Wspólne ustalanie kontraktu klasowego	odpowiedzialność zbiorowa, świadomość norm
Aktywność lokalna	Projekty środowiskowe	Współpraca z lokalną instytucją lub udział w inicjatywie społecznej	zaangażowanie obywatelskie, empatia
Krytyczne myślenie	Analiza sytuacji	Omawianie realnych problemów (np. szkolnych, społecznych)	analiza, argumentowanie, wyciąganie wniosków
Dbanie o dobro wspólne	Działania praktyczne	Akcje ekologiczne, dbanie o przestrzeń	odpowiedzialność, świadomość społeczna

		klasy i szkoły	
--	--	-------------------	--

Tabela pokazuje, że postawy obywatelskie najskuteczniej rozwijają się poprzez codzienne doświadczenia ucznia, a nie poprzez teorię. Kluczową rolę odgrywa nauczyciel jako organizator sytuacji edukacyjnych, które pozwalają uczniom działać, podejmować decyzje i ponosić ich konsekwencje.

Rozdział IV

Rola nauczyciela w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich

Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów nie odbywa się wyłącznie poprzez realizację treści programowych, ale przede wszystkim poprzez codzienne interakcje, relacje i sposób organizowania procesu dydaktyczno-wychowawczego. Nauczyciel staje się w tym kontekście nie tylko przekazicielem wiedzy, lecz przewodnikiem, moderatorem i partnerem w procesie uczenia się życia społecznego. Jego postawa, styl komunikacji oraz podejmowane decyzje mają bezpośredni wpływ na to, w jaki sposób uczniowie uczą się współpracy, odpowiedzialności i uczestnictwa w życiu wspólnoty.

4.1. Nauczyciel jako moderator relacji i procesów społecznych

Współczesna klasa szkolna jest dynamicznym środowiskiem społecznym, w którym zachodzą liczne interakcje – zarówno pozytywne, jak i trudne. Rolą nauczyciela nie jest kontrolowanie każdego aspektu funkcjonowania grupy, lecz świadome moderowanie procesów, które w niej zachodzą.

Moderator relacji:

- zauważa napięcia i reaguje na nie w sposób konstruktywny,
- wspiera uczniów w nazywaniu emocji i potrzeb,
- tworzy warunki do współpracy zamiast rywalizacji.

W praktyce oznacza to m.in. stosowanie pracy w grupach, organizowanie sytuacji wymagających współdziałania oraz reagowanie na konflikty nie poprzez szybkie rozstrzygnięcia, lecz poprzez wspólne poszukiwanie rozwiązań. Dzięki temu uczniowie uczą się, że relacje społeczne są procesem wymagającym zaangażowania i odpowiedzialności.

4.2. Budowanie bezpiecznej przestrzeni do rozmowy i różnicy zdań

Jednym z fundamentów kształtowania kompetencji obywatelskich jest umiejętność wyrażania własnych opinii oraz akceptowania odmiennych poglądów. Aby było to możliwe, uczniowie muszą czuć się bezpiecznie – zarówno emocjonalnie, jak i społecznie.

Bezpieczna przestrzeń do rozmowy to taka, w której:

- każdy ma prawo się wypowiedzieć,
- nie ma miejsca na wyśmiewanie czy ocenianie osoby,

- różnice zdań są traktowane jako wartość, a nie zagrożenie.

Nauczyciel buduje taką przestrzeń poprzez jasne zasady komunikacji, konsekwencję w ich egzekwowaniu oraz własny przykład. Sposób, w jaki reaguje na wypowiedzi uczniów – szczególnie te trudne lub kontrowersyjne – modeluje zachowania całej grupy.

Warto wprowadzać regularne formy rozmowy, takie jak kręgi dyskusyjne czy debaty, które uczą kultury dialogu i wzajemnego szacunku.

4.3. Jak zadawać pytania, które uczą dialogu i odpowiedzialności

Pytania zadawane przez nauczyciela mają ogromny wpływ na sposób myślenia uczniów. Zamiast pytań zamkniętych, sprawdzających wiedzę, warto stosować pytania otwarte, problemowe i refleksyjne.

Pytania rozwijające kompetencje społeczne i obywatelskie:

- „Jakie mogą być różne rozwiązania tej sytuacji?”
- „Co czują osoby zaangażowane w ten konflikt?”
- „Jak Twoja decyzja wpłynie na innych?”

- „Czy można spojrzeć na to inaczej?”

Takie pytania:

- uczą perspektywy innych osób,
- rozwijają odpowiedzialność za decyzje,
- wspierają umiejętność argumentowania i uzasadniania własnych opinii.

Istotne jest również dawanie uczniom czasu na odpowiedź oraz akceptowanie różnorodności wypowiedzi. Proces dochodzenia do odpowiedzi jest tu ważniejszy niż sama odpowiedź.

4.4. Wspieranie uczniów zamiast kontrolowania

Tradycyjny model nauczania opierał się na kontroli i hierarchii. W rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich znacznie skuteczniejsze jest podejście oparte na wsparciu i zaufaniu.

Wspieranie oznacza: dawanie uczniom przestrzeni do samodzielności, pozwalanie na popełnianie błędów i wyciąganie z nich wniosków, towarzyszenie w procesie uczenia się zamiast narzucania rozwiązań. Nauczyciel pełni rolę mentora, który: zadaje pytania zamiast udzielać gotowych odpowiedzi, pomaga uczniom

planować działania, wspiera w refleksji nad doświadczeniem.

Takie podejście buduje poczucie sprawczości i odpowiedzialności, które są kluczowe dla aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

4.5. Praca z trudnymi sytuacjami wychowawczymi

Trudne sytuacje wychowawcze – konflikty, wykluczenie, brak zaangażowania czy zachowania niepożądane – są naturalnym elementem życia szkolnego. Zamiast traktować je jako problem, warto postrzegać je jako okazję do uczenia kompetencji społecznych.

Skuteczna praca z trudnymi sytuacjami obejmuje:

- analizę przyczyn zachowania, a nie tylko jego skutków,
- rozmowę z uczniami opartą na faktach i emocjach,
- włączanie uczniów w proces rozwiązywania problemu.

Pomocne strategie to:

- mediacje rówieśnicze,
- rozmowy indywidualne i grupowe,

- wspólne ustalanie konsekwencji i sposobów naprawy sytuacji.

Kluczowe jest, aby nauczyciel nie działał wyłącznie jako sędzia, lecz jako osoba wspierająca proces uczenia się odpowiedzialności i rozwiązywania konfliktów.

Rola nauczyciela w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich jest wielowymiarowa i wymaga świadomego działania. To nauczyciel tworzy środowisko, w którym uczniowie uczą się dialogu, współpracy, odpowiedzialności i zaangażowania.

Najważniejsze nie są pojedyncze metody czy narzędzia, lecz spójna postawa oparta na szacunku, otwartości i gotowości do towarzyszenia uczniom w ich rozwoju. Szkoła staje się wtedy miejscem nie tylko zdobywania wiedzy, ale przede wszystkim uczenia się życia w społeczeństwie.

Poniższa checklista może służyć nauczycielowi jako narzędzie autorefleksji i ewaluacji własnej praktyki wychowawczej i dydaktycznej.

Checklista dla nauczyciela

Czy moje działania wspierają rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich?

Zaznacz: ✓ – tak / ● – częściowo / ✗ – nie

1. Moja rola jako moderatora relacji

- ☐ Czy tworzę sytuacje wymagające współpracy między uczniami?
- ☐ Czy reaguję na konflikty, pomagając uczniom je zrozumieć, a nie tylko rozstrzygać?
- ☐ Czy wspieram uczniów w nazywaniu emocji i potrzeb?
- ☐ Czy dbam o równowagę między aktywnością wszystkich uczniów w klasie?

2. Bezpieczna przestrzeń do dialogu

- ☐ Czy uczniowie czują, że mogą swobodnie wyrażać swoje opinie?
- ☐ Czy jasno określiłem/am zasady komunikacji w klasie?
- ☐ Czy reaguję na brak szacunku lub wyśmiewanie?
- ☐ Czy pokazuję, że różnice zdań są wartościowe?

3. Sposób zadawania pytań

- ☐ Czy zadaję pytania otwarte, skłaniające do refleksji?

- ☐ Czy zachęcam uczniów do uzasadniania swoich opinii?
- ☐ Czy pytam o perspektywę innych osób?
- ☐ Czy daję uczniom czas na przemyślenie odpowiedzi?

4. Wspieranie zamiast kontrolowania

- ☐ Czy daję uczniom możliwość podejmowania decyzji?
- ☐ Czy pozwalam na popełnianie błędów i omawiam je konstruktywnie?
- ☐ Czy częściej zadaję pytania niż udzielam gotowych odpowiedzi?
- ☐ Czy wspieram samodzielność uczniów w działaniu?

5. Praca z trudnymi sytuacjami

- ☐ Czy analizuję przyczyny trudnych zachowań, a nie tylko ich skutki?
- ☐ Czy rozmawiam z uczniami o emocjach i konsekwencjach ich działań?
- ☐ Czy angażuję uczniów w rozwiązywanie konfliktów?

- ☐ Czy stosuję metody takie jak mediacje, rozmowy naprawcze, kontrakty?

6. Wspieranie postaw obywatelskich na co dzień

- ☐ Czy angażuję uczniów w podejmowanie decyzji dotyczących klasy?
- ☐ Czy tworzę okazje do działań na rzecz innych (np. projekty, inicjatywy)?
- ☐ Czy uczniowie mają realny wpływ na życie klasy lub szkoły?
- ☐ Czy rozwijam poczucie odpowiedzialności za wspólne dobro?

Podsumowanie refleksji

- Obszary, które realizuję dobrze:
.....
- Obszary do rozwoju:
.....
- Jedno konkretne działanie, które wprowadzę w najbliższym czasie:

Zaproponowana checklista może być wykorzystywana regularnie – np. raz w miesiącu – jako narzędzie świadomego doskonalenia własnej praktyki nauczycielskiej.

Rozdział V

Strategie dydaktyczne i metody pracy w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich

Współczesna edukacja wymaga odejścia od dominującego modelu podawczego na rzecz podejścia, które angażuje ucznia jako aktywnego uczestnika procesu uczenia się. Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich nie może opierać się wyłącznie na przekazywaniu wiedzy – wymaga stosowania metod, które pozwalają uczniom doświadczać, współpracować, podejmować decyzje i refleksyjnie analizować swoje działania. Strategie dydaktyczne powinny więc sprzyjać aktywności, dialogowi i odpowiedzialności.

5.1. Metody aktywizujące i partycypacyjne

Metody aktywizujące stanowią fundament nowoczesnej dydaktyki. Ich istotą jest włączenie ucznia w proces uczenia się poprzez działanie, myślenie i współpracę. Uczeń przestaje być biernym odbiorcą treści, a staje się współtwórcą procesu edukacyjnego.

Metody partycypacyjne dodatkowo wzmacniają poczucie sprawczości uczniów, ponieważ umożliwiają

im wpływ na przebieg zajęć, podejmowanie decyzji i współodpowiedzialność za efekty pracy.

W praktyce szkolnej mogą to być:

- burza mózgów,
- mapa myśli,
- praca w małych grupach,
- głosowania i podejmowanie decyzji przez uczniów.

Zastosowanie tych metod sprzyja rozwijaniu umiejętności komunikacji, współpracy oraz krytycznego myślenia. Uczniowie uczą się także, że ich głos ma znaczenie, co jest kluczowe dla kształtowania postaw obywatelskich.

5.2. Praca zespołowa i projekty społeczne

Praca zespołowa to jedna z najważniejszych form rozwijania kompetencji społecznych. Uczniowie uczą się w niej współdziałania, dzielenia odpowiedzialności oraz rozwiązywania problemów.

Szczególną wartość mają projekty społeczne, które wykraczają poza ramy klasy i odnoszą się do realnych potrzeb otoczenia. Mogą dotyczyć np. działań na rzecz środowiska, społeczności lokalnej czy wybranych grup społecznych.

W trakcie pracy projektowej uczniowie:

- planują działania,
- dzielą role i zadania,
- podejmują decyzje,
- rozwiązują pojawiające się trudności.

Nauczyciel pełni rolę mentora i koordynatora, wspierając uczniów w organizacji pracy oraz refleksji nad jej przebiegiem. Projekty społeczne rozwijają nie tylko umiejętności organizacyjne, ale również empatię, zaangażowanie i poczucie odpowiedzialności za innych.

5.3. Dyskusja, debata i drama edukacyjna

Dyskusja i debata to metody, które uczą kultury dialogu oraz umiejętności wyrażania i uzasadniania własnych opinii. Uczniowie mają okazję konfrontować różne punkty widzenia, co sprzyja rozwijaniu tolerancji i otwartości.

Aby dyskusja była efektywna, powinna być dobrze przygotowana i moderowana przez nauczyciela. Ważne jest:

- określenie zasad wypowiedzi,
- zadawanie pytań pogłębiających,

- dbanie o równy udział uczestników.

Drama edukacyjna natomiast pozwala uczniom „wejść w rolę” i doświadczyć określonych sytuacji społecznych. Odgrywanie scenek, symulowanie konfliktów czy wcielanie się w różne postacie umożliwia lepsze zrozumienie emocji, motywacji i perspektyw innych osób.

Metody te rozwijają:

- empatię,
- umiejętność argumentacji,
- zdolność słuchania,
- refleksję nad własnym zachowaniem.

5.4. Symulacje i gry społeczne

Symulacje i gry społeczne stanowią atrakcyjną formę nauki poprzez doświadczenie. Pozwalają uczniom uczestniczyć w modelowych sytuacjach społecznych, które odzwierciedlają rzeczywiste procesy i zjawiska.

Przykłady to:

- symulacje wyborów,
- gry decyzyjne,

- odgrywanie ról w sytuacjach konfliktowych,
- scenariusze dotyczące funkcjonowania społeczności.

Dzięki nim uczniowie mogą:

- podejmować decyzje i obserwować ich konsekwencje,
- analizować różne strategie działania,
- uczyć się odpowiedzialności za wybory.

Istotnym elementem jest omówienie doświadczenia po zakończeniu gry – refleksja pozwala uczniom zrozumieć, czego się nauczyli i jak mogą wykorzystać tę wiedzę w rzeczywistości.

5.5. Uczenie się przez działanie i doświadczenie

Uczenie się przez działanie (learning by doing) to jedna z najskuteczniejszych strategii dydaktycznych w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich. Zakłada ono, że wiedza i umiejętności są najlepiej przyswajane poprzez bezpośrednie doświadczenie.

W praktyce oznacza to:

- realizację projektów,

- udział w inicjatywach społecznych,
- organizowanie wydarzeń szkolnych,
- angażowanie uczniów w realne działania.

Doświadczenie powinno być zawsze uzupełnione refleksją – uczniowie powinni mieć możliwość zastanowienia się nad tym, co zrobili, czego się nauczyli i jakie wnioski mogą wyciągnąć na przyszłość.

Taka forma uczenia się:

- wzmacnia poczucie sprawczości,
- rozwija odpowiedzialność,
- buduje trwałe kompetencje społeczne.

Skuteczne strategie dydaktyczne w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich opierają się na aktywności ucznia, jego zaangażowaniu oraz możliwości doświadczenia. Metody takie jak praca zespołowa, projekty społeczne, dyskusje, symulacje czy działania praktyczne tworzą przestrzeń do realnego uczenia się życia społecznego.

Rola nauczyciela polega na świadomym projektowaniu sytuacji edukacyjnych, które umożliwiają

uczniom działanie, współpracę i refleksję. To właśnie w takich warunkach szkoła staje się miejscem, w którym uczniowie nie tylko zdobywają wiedzę, ale uczą się, jak być aktywnymi i odpowiedzialnymi członkami społeczeństwa.

Jak przekształcić zwykłą lekcję w lekcję rozwijającą kompetencje społeczne i obywatelskie

Element lekcji	Tradycyjna forma	Jak przekształcić w lekcję kompetencji społecznych i obywatelskich	Rozwijane umiejętności / postawy

Wprowadzenie	Nauczyciel wyjaśnia temat	Zapytaj uczniów o ich doświadcze nia związane z tematem, wprowadź pytanie problemowe	aktywne słuchanie, refleksja, formułowa nie opinii
Prezentacja wiedzy	Wykład nauczyciela	Krótką prezentacja + dyskusja w parach lub grupach, uczniowie tworzą własne notatki w formie mapy myśli	współpraca, komunikacja , kreatywność

Zadanie praktyczne	Ćwiczenia indywidualne	Praca w grupach nad projektem lub scenariuszem, np. rozwiązanie problemu społecznego, symulacja sytuacji	współpraca, podejmowanie decyzji, odpowiedzialność
Dyskusja	Nauczyciel odpowiada na pytania	Zorganizuj debatę, krąg dyskusyjny lub mini-drama, pozwól uczniom argumentować i reagować na opinie innych	argumentacja, empatia, tolerancja, dialog

Podsumowanie	Nauczyciel podsumowuje główne punkty	Poproś uczniów o refleksję: czego się nauczyli, jak mogą zastosować wiedzę w życiu szkolnym lub lokalnym	autorefleksja , odpowiedzialność, świadomość społeczna
Ocena	Sprawdzenie wiedzy testem lub odpowiedzi ustnej	Wprowadź samoocenę i ocenę rówieśniczą, np. w projekcie lub działaniach grupowych	odpowiedzialność za własne działania, współodpowiedzialność, krytyczne myślenie

Zadanie domowe	Praca do wykonania indywidualnie	Zadanie praktyczne w społeczność i szkolnej lub lokalnej, np. mini-projekt, obserwacja, inicjatywa	aktywność obywatelska, zaangażowanie, inicjatywa
----------------	----------------------------------	--	--

Wskazówki dla nauczyciela:

- Zamiast „podawać wiedzę”, twórz sytuacje do działania, refleksji i dialogu.
- Dziel uczniów na grupy, przydzielaj role i pozwól im współdecydować.
- Zawsze zakończ lekcję krótką refleksją lub omówieniem konsekwencji działań – to wzmacnia kompetencje obywatelskie.

Sprawdź i utrwaj

Strategie dydaktyczne i metody pracy

Forma 1. Test Metody aktywizujące:

- A. ograniczają kontrolę nauczyciela
- B. zmniejszają odpowiedzialność uczniów

C. zwiększają zaangażowanie i refleksję

D. są trudne do ewaluacji

Poprawna odpowiedź: C

Forma 2. Zadanie praktyczne

Wybierz jedną lekcję, którą prowadzisz często, i zapisz:

- jaką metodą aktywizującą możesz ją wzbogacić,
- jaką kompetencję społeczną lub obywatelską wzmocnisz.

Forma 3. Autorefleksja. Której metody unikasz najczęściej i dlaczego?

Rozdział VI

Kompetencje społeczne i obywatelskie poza lekcją – dobre praktyki z mobilności nauczycieli i działania projektowe

6.1. Znaczenie działań pozalekcyjnych i środowiskowych w rozwijaniu kompetencji

Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich nie powinno ograniczać się wyłącznie do przestrzeni sali lekcyjnej. W rzeczywistości wiele kluczowych postaw oraz umiejętności kształtuje się najefektywniej podczas działań pozalekcyjnych, projektowych i środowiskowych. To właśnie w takich sytuacjach uczniowie mają możliwość funkcjonowania w mniej formalnym, lecz bardziej autentycznym kontekście społecznym, który sprzyja rozwijaniu odpowiedzialności, współpracy oraz zaangażowania obywatelskiego.

Mobilności nauczycieli realizowane w ramach programu Erasmus+ potwierdziły, że to właśnie działania odbywające się poza tradycyjną przestrzenią lekcyjną – takie jak zajęcia pozalekcyjne, wydarzenia szkolne, inicjatywy w środowisku lokalnym czy aktywności o charakterze międzynarodowym – tworzą

szczególnie sprzyjające warunki do rozwijania u uczniów kluczowych kompetencji społecznych. Sprzyjają one zwłaszcza kształtowaniu:

- umiejętności współpracy,
- poczucia odpowiedzialności,
- międzykulturowych. sprawczości i inicjatywy,
- kompetencji obywatelskich oraz społecznych.

6.2. Pozytywne przykłady rozwijania kompetencji poza lekcją – obserwacje z mobilności

Analiza mobilności nauczycieli realizowanych w Polsce, na Słowacji i Litwie pozwoliła zidentyfikować wiele działań pozalekcyjnych, które w naturalny i efektywny sposób wspierały rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów.

Obserwowane inicjatywy pokazały, że aktywne uczestnictwo uczniów w projektach i zadaniach zespołowych sprzyja kształtowaniu postaw odpowiedzialności, współpracy oraz zaangażowania w życie społeczności.

Zajęcia „Zapach i smak tradycji i domu” (Smolenice)

Podczas zajęć pozalekcyjnych uczniowie starszych klas wspólnie realizowali działania związane z lokalnymi tradycjami, rzemiosłem oraz zwyczajami regionu.

Samodzielnie dzielili się zadaniami, planowali kolejne etapy pracy, a następnie prezentowali efekty swoich działań. Taka forma aktywności sprzyjała rozwijaniu następujących kompetencji:

- współpracy i odpowiedzialności,
- poczucia tożsamości lokalnej i kulturowej,
- zaangażowania społecznego i obywatelskiego.

Podjęmowane działania wzmacniały również poczucie wspólnoty wśród uczniów oraz kształtowały postawę szacunku wobec lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Zajęcia MIU – „Orientacja, historie w obrazach” (Smolenice)

Zajęcia pozalekcyjne oparte na analizie obrazów oraz tworzeniu narracji sprzyjały prowadzeniu dialogu, refleksji i wspólnemu poszukiwaniu znaczeń.

Uczniowie mieli możliwość wyrażania własnych opinii, uczyli się uważnego słuchania innych oraz argumentowania swoich poglądów.

Rozwijane kompetencje:

- komunikacja i prowadzenie dialogu,
- współpraca w grupie,
- refleksyjność oraz odpowiedzialność za własne wypowiedzi.

Działania kulturalne i środowiskowe (Smolenice, Węgorzewo)

Wycieczki przyrodnicze (m.in. do jaskini Driny, pasieki Včelovina czy rejs po jeziorze Mamry), wizyty w muzeach oraz spotkania z przedstawicielami lokalnych instytucji umożliwiały uczniom i nauczycielom bezpośrednie doświadczanie edukacji obywatelskiej w praktyce.

Dzięki temu uczniowie mogli lepiej zrozumieć zależności między środowiskiem naturalnym, kulturą a funkcjonowaniem społeczności lokalnych.

Rozwijane kompetencje:

- odpowiedzialność za środowisko naturalne,
- świadomość ekologiczna,

- aktywne uczestnictwo w życiu społeczności lokalnej.

Tego typu działania łączyły edukację szkolną z realnym doświadczeniem życia społecznego i obywatelskiego.

Zajęcia kreatywne i warsztatowe (Perły, Węgorzewo, Węgielsztyn, Suderwa)

Zajęcia pozalekcyjne, takie jak koła chemiczne, przyrodnicze, warsztaty artystyczne, działania technologiczne czy projekty przedsiębiorcze, stwarzały uczniom przestrzeń do rozwijania kreatywności, samodzielności oraz inicjatywy. Praca nad wspólnymi projektami wymagała planowania działań, dzielenia się zadaniami i odpowiedzialności za efekty pracy zespołu.

Rozwijane kompetencje:

- współpraca zespołowa,
- inicjatywność i kreatywność,
- odpowiedzialność oraz umiejętność planowania działań.

6.3. Kompetencje obywatelskie w wymiarze międzykulturowym – doświadczenia mobilności

Istotnym elementem mobilności nauczycieli był międzynarodowy i międzykulturowy charakter podejmowanych działań. Wspólne obserwacje lekcji, udział w zajęciach pozalekcyjnych oraz uczestnictwo w wydarzeniach szkolnych sprzyjały rozwijaniu postaw otwartości i wzajemnego zrozumienia między przedstawicielami różnych kultur.

Takie doświadczenia wspierały budowanie otwartości na inne kultury, szacunku dla różnorodności oraz kompetencji komunikacyjnych i społecznych.

Zajęcia prowadzone w międzynarodowych zespołach (PL–LT–SK), integrujące różne przedmioty oraz języki, pokazały, że kompetencje obywatelskie mogą być skutecznie rozwijane poprzez bezpośrednie doświadczenie współpracy ponad granicami. Tego typu działania sprzyjają nie tylko wymianie wiedzy i doświadczeń, ale także budowaniu postaw dialogu, zrozumienia i współodpowiedzialności w środowisku międzynarodowym.

6.4. Planowane działanie projektowe – międzynarodowe obozy uczniowskie

Doświadczenia zdobyte podczas mobilności nauczycieli stały się bezpośrednią inspiracją do organizacji wspólnych polsko-litewsko-słowackich obozów uczniowskich w ramach projektu. Obozy te będą:

- przestrzenią intensywnego rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich,
- miejscem rzeczywistej współpracy uczniów z różnych krajów,
- okazją do praktycznego uczenia się zasad demokracji, dialogu i odpowiedzialności.

Planowane działania podczas obozów obejmują m.in.:

- realizację projektów zespołowych w międzynarodowych grupach,
- warsztaty kulturowe i językowe,
- inicjatywy ekologiczne i społeczne,
- wspólne podejmowanie decyzji oraz refleksję nad procesem współpracy.

Tego rodzaju działania umożliwią uczniom nie tylko zdobywanie wiedzy i umiejętności, ale także praktyczne doświadczenie współpracy międzykulturowej w autentycznym środowisku edukacyjnym.

6.5. Wartość dodana działań poza lekcją

Wartość dodana działań poza typową lekcją jest wielowymiarowa i przekracza to, co uczniowie mogą osiągnąć w standardowej klasie. Główne korzyści to:

- **Praktyczne zastosowanie wiedzy i umiejętności** – uczniowie mogą w realnych sytuacjach testować i rozwijać kompetencje społeczne, obywatelskie i międzykulturowe.
- **Rozwój kompetencji społecznych** – współpraca w grupach, negocjowanie, komunikacja i rozwiązywanie konfliktów w autentycznych kontekstach sprzyjają umiejętnościom interpersonalnym.
- **Budowanie poczucia sprawczości i odpowiedzialności** – samodzielne planowanie i realizacja działań, pozwala uczniom doświadczać wpływu własnych decyzji na efekty pracy i społeczność.

- **Kształtowanie postaw obywatelskich i międzykulturowych** – kontakty z innymi kulturami, społecznościami i środowiskami rozwijają otwartość, empatię i szacunek dla różnorodności.
- **Wzmocnienie trwałości efektów edukacyjnych** – aktywne doświadczenia utrwalają wiedzę i umiejętności lepiej niż bierne przyswajanie materiału w klasie.
- **Integracja edukacji z realnym życiem** – uczniowie uczą się w kontekście praktycznym, co zwiększa motywację, zaangażowanie i poczucie sensu nauki.

Reasumując, działania pozalekcyjne, planowane międzynarodowe obozy uczniowskie i projekty praktyczne pozwalają uczniom „żyć edukacją” – nie tylko ją przyswajać, ale aktywnie doświadczać i stosować w realnym świecie.

Doświadczenia z mobilności nauczycieli jednoznacznie pokazują, że kompetencje społeczne i obywatelskie rozwijają się najefektywniej, gdy uczniowie mają możliwość działania, współpracy i refleksji poza schematem tradycyjnej lekcji.

6.6. Przykładowe scenariusze zajęć, realizowanych w ramach projektu Erasmus+, kształcących kompetencje społeczne i obywatelskie

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_1/PL/PL_Fizyka_si%C5%82a_wyporu.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_1/PL/PL_J%C4%99zyk_angielski_Srodki_transportu.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_1/PL/PL_WOS_W%C5%82adza_wykonawcza.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_1/PL/PL_Warsztaty_Wielkanocne_tradycje.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_2/PL/PL_J%C4%99zyk_polski_j%C4%99zyk_angielski_Wilno_moje_miasto.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_2/PL/PL_Ko%C5%82o_matematyczne_Tworzenie_znacznik%C3%B3w_za_pomoc%C3%A1_internetowego_generatora.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_2/PL/PL_matematyka_W_zaczarowanym_lesie.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_2/PL/PL_J%C4%99zyk_litewski_Zwi%C4%85zek_mi%C4%99dzy_natur%C4%85_a_lud%C5%BAmi.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_3/PL/7._Godzina_wychowawcza_Klasa_VII_Temat_Mazury_Cud_Natury_odkrywamy_dziedzictwo_przyrodnicze_i_kulturowe_regionu.pdf

https://erasmuswegorzewo.pl/images/scenariusze/pakiet_3_mob_3/PL/12._Chemia_Elektrolity_i_nieelektrolity._Oznaczanie_pH_roztworu.pdf

Sprawdź i utrwaj

Kompetencje poza lekcją

Forma 1. Prawda / Fałsz

- ☐ Zajęcia pozalekcyjne silnie rozwijają kompetencje społeczne
- ☐ Wyjazdy i projekty międzynarodowe sprzyjają kompetencjom obywatelskim

Forma 2. Zadanie planistyczne

Jakie działania **poza lekcją** możesz zaplanować w swojej szkole w ciągu roku?

Rozdział VII

Kompetencje społeczne i obywatelskie poza lekcją

Kompetencje społeczne i obywatelskie poza lekcją rozwijają się głównie w codziennym życiu, poprzez kontakt z innymi ludźmi i aktywność w różnych środowiskach. Uczniowie uczą się współpracy, odpowiedzialności i komunikacji np. podczas pracy w grupie, udziału w zajęciach dodatkowych, wolontariacie czy wydarzeniach szkolnych i lokalnych.

Poza lekcjami młodzi ludzie mają też okazję lepiej zrozumieć zasady funkcjonowania społeczeństwa, uczą się szacunku dla innych oraz podejmowania inicjatywy. Takie doświadczenia pomagają im stać się bardziej świadomymi, zaangażowanymi i odpowiedzialnymi obywatelami.

7.1. Wychowanie szkolne jako przestrzeń rozwoju kompetencji

Wychowanie w szkole jest naturalnym i codziennym miejscem rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów. To właśnie w relacjach z nauczycielami i rówieśnikami, w rozmowach, reagowaniu na trudne sytuacje oraz we wspólnym

ustalaniu zasad uczniowie uczą się odpowiedzialności, współpracy i szacunku wobec innych.

Kompetencje społeczne i obywatelskie rozwijają się nie tylko podczas zaplanowanych działań czy lekcji, ale także w zwykłych sytuacjach szkolnych – na przerwach, podczas godzin wychowawczych, spotkań klasowych czy w czasie rozwiązywania konfliktów. Jeśli nauczyciele świadomie wykorzystują takie sytuacje, mogą zamienić je w ważne doświadczenia edukacyjne.

Wychowanie szkolne, które wspiera rozwój ucznia, pomaga kształtować postawy dialogu, odpowiedzialności i współpracy. To właśnie one stanowią podstawę kompetencji obywatelskich.

7.2. Projekty szkolne i akcje społeczne

Projekty szkolne i akcje społeczne są jedną z najbardziej skutecznych form rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich poza tradycyjnymi lekcjami. Dzięki nim uczniowie angażują się w konkretne działania, które wymagają współpracy, planowania, dobrej komunikacji oraz odpowiedzialności za wspólny efekt.

Praca projektowa daje uczniom możliwość:

- podejmowania własnych inicjatyw,

- współdecydowania o przebiegu działań,
- pracy w zespole,
- zastanowienia się nad znaczeniem działań podejmowanych na rzecz innych.

Akcje społeczne organizowane w szkole lub w środowisku lokalnym pozwalają uczniom zobaczyć, że ich działania mogą mieć realny wpływ na innych ludzi i otoczenie. Takie doświadczenia wzmacniają poczucie sprawczości oraz rozwijają zaangażowanie obywatelskie.

7.3. Współpraca z rodzicami i środowiskiem lokalnym

Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów wymaga nie tylko działań podejmowanych w samej szkole, ale także współpracy z rodzicami oraz środowiskiem lokalnym. Rodzice i różne instytucje działające w najbliższym otoczeniu szkoły są ważnymi partnerami w procesie wychowawczym. Ich zaangażowanie sprawia, że działania edukacyjne stają się bardziej autentyczne, praktyczne i trwałe. Uczniowie mogą wtedy obserwować, jak współpraca i

odpowiedzialność za wspólne dobro funkcjonują w rzeczywistym życiu społecznym.

Współpraca szkoły z rodzicami i środowiskiem lokalnym może przyjmować różne formy. Jedną z nich jest organizowanie wspólnych inicjatyw szkolnych i lokalnych, takich jak festyny, akcje charytatywne, wydarzenia kulturalne czy działania na rzecz społeczności. Rodzice mogą także brać udział w projektach edukacyjnych, warsztatach lub wydarzeniach szkolnych, dzieląc się swoim doświadczeniem zawodowym i życiowym.

Istotną rolę odgrywa również współdziałanie z instytucjami kultury, organizacjami społecznymi, samorządowymi czy placówkami wspierającymi rozwój dzieci i młodzieży. Szkoła może zapraszać przedstawicieli tych instytucji na spotkania, prelekcje czy warsztaty, dzięki czemu uczniowie mają okazję poznać różne formy aktywności społecznej i obywatelskiej.

Takie działania pomagają uczniom lepiej zrozumieć, jak funkcjonuje lokalna społeczność. Młodzi ludzie uczą się współpracy z różnymi osobami i instytucjami, poznają różne role społeczne oraz dostrzegają, że każdy może mieć wpływ na życie swojej społeczności.

Dzięki temu rozwijają poczucie odpowiedzialności, zaangażowania oraz świadomości obywatelskiej.

7.4. Wolontariat i działania obywatelskie uczniów

Wolontariat szkolny oraz różnorodne działania obywatelskie podejmowane przez uczniów stanowią bardzo ważny element kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich. Dzięki bezpośredniemu zaangażowaniu w pomoc innym młodzi ludzie mają możliwość uczenia się poprzez praktyczne doświadczenie. W takich sytuacjach rozwijają empatię, odpowiedzialność oraz wrażliwość na potrzeby innych osób i całej społeczności.

Udział w wolontariacie sprzyja kształtowaniu postaw prospołecznych. Uczniowie uczą się dostrzegać potrzeby innych ludzi, reagować na trudne sytuacje oraz podejmować działania na rzecz wspólnego dobra. Dzięki temu zaczynają rozumieć, że każdy człowiek może mieć wpływ na swoje otoczenie, a nawet niewielkie inicjatywy mogą przynieść realne i pozytywne efekty.

Wolontariat pomaga również rozwijać poczucie odpowiedzialności i systematyczności. Wiele działań pomocowych wymaga regularnego zaangażowania,

planowania czasu oraz wywiązywania się z powierzonych zadań. Uczniowie uczą się także współpracy z innymi osobami, dzielenia się obowiązkami oraz wspólnego dążenia do osiągnięcia określonego celu. Takie doświadczenia wzmacniają umiejętność pracy zespołowej oraz rozwijają kompetencje komunikacyjne.

Istotnym aspektem działań wolontariackich jest również budowanie poczucia sensu i sprawczości. Uczniowie mogą dostrzec, że ich aktywność ma znaczenie i realnie wpływa na życie innych osób.

To z kolei wzmacnia wiarę we własne możliwości oraz zachęca do dalszego angażowania się w inicjatywy społeczne. Młodzi ludzie uczą się, że odpowiedzialność za wspólne dobro nie jest jedynie obowiązkiem instytucji, ale także zadaniem każdego członka społeczeństwa.

Wolontariat sprzyja także budowaniu więzi społecznych. Wspólne inicjatywy integrują uczniów, uczą wzajemnego wsparcia oraz rozwijają poczucie wspólnoty. Dzięki temu młodzi ludzie mają okazję

doświadczać wartości takich jak solidarność, współpraca i szacunek dla innych.

Ważne jest jednak, aby wolontariat szkolny nie był traktowany wyłącznie jako obowiązek czy formalne działanie wpisane w program szkoły. Istotne znaczenie ma stworzenie przestrzeni do rozmowy, podsumowania i refleksji nad podejmowanymi inicjatywami. Uczniowie powinni mieć możliwość zastanowienia się nad tym, czego nauczyli się podczas działań pomocowych, jakie emocje im towarzyszyły oraz jaki wpływ ich aktywność miała na innych ludzi i na otaczającą ich społeczność.

Tak rozumiany wolontariat staje się ważnym elementem wychowania obywatelskiego. Pomaga młodym ludziom rozwijać wrażliwość społeczną, poczucie odpowiedzialności oraz gotowość do podejmowania działań na rzecz innych. W dłuższej perspektywie sprzyja to kształtowaniu aktywnych, świadomych i zaangażowanych obywateli, którzy potrafią współpracować z innymi i działać na rzecz dobra wspólnego.

7.5. Budowanie kultury dialogu w szkole

Kultura dialogu odgrywa bardzo ważną rolę w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów. Szkoła, która świadomie wspiera dialog, tworzy przestrzeń do swobodnej wymiany myśli, wyrażania opinii oraz prezentowania różnych punktów widzenia. W takiej atmosferze uczniowie uczą się nie tylko mówić o swoich poglądach, ale także słuchać innych, rozumieć ich argumenty i szukać wspólnych rozwiązań w sytuacjach spornych lub konfliktowych.

Budowanie kultury dialogu w szkole opiera się przede wszystkim na otwartej, życzliwej i partnerskiej komunikacji między uczniami a nauczycielami. Ważne jest, aby uczniowie mieli poczucie, że ich zdanie jest ważne i brane pod uwagę. Dzięki temu łatwiej angażują się w życie klasy i szkoły, chętniej uczestniczą w dyskusjach oraz uczą się odpowiedzialności za wspólnie podejmowane decyzje.

Istotnym elementem kultury dialogu jest także respektowanie różnorodności opinii i doświadczeń. Uczniowie powinni mieć możliwość przedstawiania własnych poglądów, nawet jeśli różnią się one od opinii

innych osób. Jednocześnie uczą się, że różnica zdań jest naturalnym elementem życia społecznego i może prowadzić do lepszego zrozumienia problemów oraz poszukiwania bardziej przemyślanych rozwiązań.

Ważną umiejętnością rozwijaną w ramach kultury dialogu jest również sztuka argumentowania oraz prowadzenia dyskusji w sposób kulturalny i rzeczowy. Uczniowie uczą się uzasadniać swoje stanowisko, odwoływać się do faktów, a także formułować wypowiedzi w sposób szanujący innych uczestników rozmowy. Dzięki temu zdobywają kompetencje, które są potrzebne zarówno w życiu szkolnym, jak i w późniejszym funkcjonowaniu w społeczeństwie.

Duże znaczenie ma także rozwijanie umiejętności aktywnego słuchania. Oznacza to zwracanie uwagi na wypowiedzi innych osób, próbę zrozumienia ich perspektywy oraz reagowanie w sposób spokojny i konstruktywny. Takie postawy sprzyjają budowaniu dobrych relacji w grupie oraz pomagają zapobiegać nieporozumieniom i konfliktom.

Kultura dialogu jest również ważnym narzędziem rozwiązywania problemów i konfliktów pojawiających się

w środowisku szkolnym. Zamiast unikania trudnych tematów lub narzucania gotowych rozwiązań, uczniowie mogą wspólnie analizować sytuację, przedstawiać swoje stanowiska i poszukiwać rozwiązań, które będą akceptowalne dla wszystkich stron. Taki sposób działania uczy odpowiedzialności, kompromisu oraz współpracy.

Atmosfera oparta na dialogu wzmacnia poczucie bezpieczeństwa i zaufania wśród uczniów. Młodzi ludzie czują, że mogą swobodnie wyrażać swoje myśli, pytania czy wątpliwości. Sprzyja to budowaniu pozytywnych relacji w klasie i całej społeczności szkolnej, a także zachęca uczniów do większej aktywności i zaangażowania.

W dłuższej perspektywie kultura dialogu stanowi fundament kształtowania postaw obywatelskich i demokratycznych. Uczniowie uczą się, że życie społeczne opiera się na rozmowie, wzajemnym szacunku, współpracy oraz umiejętności poszukiwania wspólnych rozwiązań mimo różnic w poglądach. Dzięki takim doświadczeniom szkoła przygotowuje młodych ludzi do świadomego i odpowiedzialnego uczestnictwa

w życiu społecznym oraz do aktywnego współtworzenia wspólnoty obywatelskiej.

7.6. Podsumowanie rozdziału

Kompetencje społeczne i obywatelskie rozwijane poza tradycyjnymi lekcjami stanowią istotne uzupełnienie działań dydaktycznych prowadzonych w klasie. Działania wychowawcze, projekty społeczne, współpraca z rodzicami, wolontariat oraz promowanie kultury dialogu tworzą spójne i zintegrowane środowisko edukacyjne, w którym uczniowie mają możliwość praktycznego doświadczania odpowiedzialności, współpracy i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Takie działania pozwalają młodym ludziom lepiej rozumieć, jak funkcjonuje społeczność, jak podejmować decyzje w grupie i jakie konsekwencje mają ich działania dla innych osób.

Świadome planowanie oraz systematyczna realizacja działań pozalekcyjnych pozwala szkole nie tylko przekazywać wiedzę teoretyczną, ale przede wszystkim wspierać rozwój uczniów jako odpowiedzialnych, świadomych i aktywnych członków społeczności szkolnej oraz lokalnej. Dzięki nim

uczniowie uczą się podejmowania inicjatywy, współdecydowania o sprawach wspólnych, a także angażowania się w działania, które mają realny wpływ na otoczenie.

Takie doświadczenia wzmacniają poczucie sprawczości, rozwijają wrażliwość społeczną oraz kształtują postawy prospołeczne i obywatelskie.

Działania pozalekcyjne umożliwiają również integrowanie różnych form edukacji – od projektów i akcji społecznych, przez zaangażowanie w wolontariat, po kształtowanie umiejętności dialogu, rozwiązywania konfliktów i współpracy w grupie. Uczniowie uczą się komunikacji, negocjacji, wyrażania własnych opinii w sposób konstruktywny oraz słuchania innych, co jest niezbędne do budowania pozytywnych relacji i funkcjonowania w zróżnicowanej społeczności.

Ważnym aspektem jest również współpraca z rodzicami i instytucjami lokalnymi. Dzięki niej uczniowie poznają różnorodne role społeczne i obywatelskie, obserwują dobre praktyki w realnym życiu społecznym i uczą się współdziałania w szerszym kontekście niż tylko szkolnym. Takie doświadczenia pomagają im

rozumieć, że aktywność obywatelska to nie tylko obowiązek, ale także możliwość realnego wpływu na otoczenie i wspólne dobro.

W dłuższej perspektywie konsekwentne wspieranie kompetencji społecznych i obywatelskich poza lekcją sprzyja wychowaniu uczniów przygotowanych do aktywnego, odpowiedzialnego i świadomego uczestnictwa w życiu społecznym. Uczniowie rozwijają postawy demokratyczne, empatię, poczucie sprawczości oraz umiejętność współpracy. Tworzy to solidne fundamenty dla budowania zaangażowanych i odpowiedzialnych obywateli, którzy potrafią współdziałać, podejmować inicjatywy oraz włączać się w życie swojej społeczności lokalnej i szerszego społeczeństwa.

Sprawdź i utrwaj

Forma 1. Test kontrolny (rozumienie treści)

Zaznacz jedną poprawną odpowiedź.

1. Dlaczego działania poza lekcją są szczególnie ważne dla rozwoju kompetencji społecznych i obywatelskich?

- A. Ponieważ nie podlegają ocenianiu
- B. Ponieważ mają mniej formalny charakter i opierają się na realnych doświadczeniach
- C. Ponieważ zastępują treści programowe
- D. Ponieważ dotyczą wyłącznie uczniów zaangażowanych społecznie

2. Projekty szkolne i akcje społeczne rozwijają kompetencje obywatelskie, ponieważ:

- A. wymagają nadzoru nauczyciela
- B. uczą podporządkowania zasadom
- C. umożliwiają współdecydowanie i odpowiedzialność
- D. są realizowane poza szkołą

3. Współpraca szkoły z rodzicami i środowiskiem lokalnym sprzyja:

- A. formalizacji działań wychowawczych
- B. zwiększeniu liczby dokumentów
- C. autentyczności i trwałości działań edukacyjnych
- D. ograniczeniu samodzielności uczniów

Forma 2. Prawda / Fałsz (porządkowanie wiedzy)

Zaznacz P – prawda lub F – fałsz.

1. Kompetencje społeczne rozwijają się wyłącznie podczas zaplanowanych działań.
2. Wolontariat szkolny wspiera rozwój empatii i odpowiedzialności.
3. Kultura dialogu oznacza brak konfliktów w szkole.
4. Wychowanie szkolne może być przestrzenią uczenia się obywatelskości.

Odpowiedzi: 1. F 2. P 3. F 4. P

Forma 3. Uzupełnianie luk (pojęcia kluczowe)

Uzupełnij zdania.

1. Działania pozalekcyjne sprzyjają rozwijaniu kompetencji poprzez _____ doświadczenie i działanie.

2. Wolontariat szkolny uczy _____ na potrzeby innych.

3. Kultura dialogu opiera się na _____ i wzajemnym szacunku.

Propozycje odpowiedzi: autentyczne / wrażliwości / rozmowie

Forma 4. Zadanie refleksyjne (kluczowe w samouczku)

Odpowiedz pisemnie:

1. Jakie działania poza lekcją w Twojej szkole najlepiej rozwijają kompetencje społeczne uczniów?

.....

3. Który z obszarów Rozdziału VII jest w Twojej szkole najmocniej rozwinięty, a który wymaga wzmocnienia?

.....

Forma 5. Mini–studium przypadku (przeniesienie w praktykę)

Sytuacja: Szkoła planuje akcję społeczną, ale uczniowie są mało zaangażowani i traktują ją jako obowiązek.

Pytania:

1. Jakie kompetencje społeczne i obywatelskie są w tej sytuacji zagrożone?
2. Co można zmienić w organizacji działania, aby zwiększyć sprawczość uczniów?
3. Jaką rolę powinien przyjąć nauczyciel?

Forma 6. Zadanie planistyczne (wdrożenie)

Zaplanuj jedno konkretne działanie poza lekcją, które możesz zrealizować w ciągu najbliższego semestru:

- forma działania:

- rozwijane kompetencje:
- rola uczniów:
- rola nauczyciela:

Forma 7. Checklista gotowości Zaznacz ✓

- ☐ Traktuję wychowanie szkolne jako proces kompetencyjny
- ☐ Widzę potencjał projektów i akcji społecznych
- ☐ Współpracuję z rodzicami i środowiskiem lokalnym
- ☐ Wspieram kulturę dialogu w codziennych sytuacjach

Jeśli zaznaczyłeś/aś wszystkie pola → przejdź do Rozdziału VIII.

Rozdział VIII

Ewaluacja kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów

Współczesna szkoła nie ogranicza się jedynie do przekazywania wiedzy przedmiotowej. Jej ważnym zadaniem jest również rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów – umiejętności współpracy, odpowiedzialności, komunikacji, krytycznego myślenia czy aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Kompetencje te mają charakter złożony i rozwijają się w czasie, dlatego ich ewaluacja wymaga innych narzędzi niż tradycyjne sprawdziany czy testy wiedzy.

8.1. Dlaczego nie da się „sprawdzić” kompetencji testem

Kompetencje społeczne i obywatelskie nie polegają wyłącznie na znajomości pojęć czy definicji. Obejmują one postawy, wartości, sposób reagowania w różnych sytuacjach oraz zdolność współdziałania z innymi. Test może sprawdzić, czy uczeń zna na przykład definicję demokracji, ale nie pokaże, czy potrafi prowadzić dialog,

rozwiązywać konflikty lub brać odpowiedzialność za wspólne zadanie.

Ponadto kompetencje te ujawniają się w działaniu – podczas pracy w grupie, dyskusji, realizacji projektów czy podejmowania inicjatyw społecznych. Jednorazowy test nie oddaje procesu uczenia się ani stopnia zaangażowania ucznia. Z tego względu ewaluacja powinna opierać się na dłuższej obserwacji oraz analizie zachowań w różnych sytuacjach edukacyjnych.

8.2. Ocenianie procesu i postaw uczniów

W przypadku kompetencji społecznych ważniejsze od samego rezultatu jest to, jak uczeń dochodzi do rozwiązania. Nauczyciel powinien zwracać uwagę na takie elementy jak:

- sposób współpracy w grupie,
- umiejętność słuchania innych i wyrażania własnego zdania,
- odpowiedzialność za powierzone zadania,
- gotowość do kompromisu i rozwiązywania konfliktów,

- zaangażowanie w działania na rzecz klasy lub społeczności szkolnej.

Ocenianie procesu pozwala dostrzec postęp ucznia – nawet jeśli efekt końcowy nie jest jeszcze doskonały. Dzięki temu uczniowie uczą się, że ważna jest nie tylko poprawna odpowiedź, ale również sposób działania, wysiłek i rozwój osobisty.

8.3. Obserwacja jako podstawowe narzędzie nauczyciela

Najważniejszym narzędziem ewaluacji kompetencji społecznych jest systematyczna obserwacja uczniów. Nauczyciel może prowadzić ją podczas:

- pracy zespołowej,
- debat i dyskusji,
- projektów edukacyjnych,
- działań szkolnych lub społecznych.

Obserwacja może być bardziej uporządkowana dzięki prostym arkuszom lub notatkom, w których nauczyciel zapisuje spostrzeżenia dotyczące zachowania ucznia. Pozwala to zauważyć zmiany w czasie – na przykład większą aktywność, lepszą

współpracę z rówieśnikami czy rozwój umiejętności komunikacyjnych.

8.4. Samoocena i refleksja ucznia

Istotnym elementem ewaluacji jest również zaangażowanie ucznia w ocenę własnego rozwoju. Samoocena pomaga uczniom uświadomić sobie swoje mocne strony, trudności oraz obszary wymagające dalszej pracy.

Można ją realizować poprzez:

- krótkie refleksje po pracy zespołowej,
- pytania podsumowujące projekt (np. „Czego się nauczyłem?”, „Co zrobiłem dobrze?”, „Co mogę poprawić?”),
- dzienniki refleksji ucznia,
- rozmowy indywidualne z nauczycielem.

Takie działania rozwijają odpowiedzialność za własne uczenie się i uczą krytycznego, ale konstruktywnego spojrzenia na swoje działania.

8.5. Informacja zwrotna zamiast stopnia

W przypadku kompetencji społecznych bardziej wartościowa od tradycyjnej oceny liczbowej jest informacja zwrotna. Powinna ona:

- wskazywać, co uczeń zrobił dobrze,
- pokazywać, nad czym warto jeszcze pracować,
- zawierać konkretne przykłady zachowań,
- motywować do dalszego rozwoju.

Przykładowo zamiast oceny można powiedzieć:

„Podczas pracy w grupie dobrze koordynowałeś działania zespołu i zachęcałeś innych do wypowiedzi. Spróbuj jednak częściej pytać kolegów o ich pomysły przed podjęciem decyzji.”

Taka informacja pomaga uczniowi zrozumieć swoje działania i daje wskazówki do dalszego rozwoju.

8.6. Dokumentowanie rozwoju kompetencji (portfolio, notatki, projekty)

Aby uchwycić proces rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich, warto gromadzić różne formy dokumentacji pracy ucznia. Mogą to być:

- portfolio ucznia zawierające prace projektowe, refleksje i podsumowania działań,
- notatki nauczyciela z obserwacji,
- prezentacje lub raporty z projektów zespołowych,
- materiały z działań społecznych lub obywatelskich.

Taka dokumentacja pozwala zobaczyć rozwój ucznia w dłuższej perspektywie oraz stanowi podstawę do rozmowy o postępach i celach na przyszłość.

Ewaluacja kompetencji społecznych i obywatelskich wymaga odejścia od tradycyjnego modelu oceniania opartego na testach. Kluczowe znaczenie mają obserwacja, refleksja ucznia, informacja zwrotna oraz dokumentowanie procesu uczenia się. Dzięki temu szkoła może skuteczniej wspierać rozwój uczniów jako świadomych, odpowiedzialnych i aktywnych członków społeczeństwa.

Załącznik A

Lista obserwacyjna nauczyciela

(kompetencje społeczne i obywatelskie)

Imię i nazwisko ucznia:

Klasa:

Data / działanie:

Forma aktywności: ☐ lekcja ☐ projekt ☐ zajęcia

pozalekcyjne ☐ działanie międzynarodowe

Obszar kompetencji	Zachowanie obserwowalne	Zawsze	Często	Sporadycznie	Wymaga wsparcia
Komunikacja	Wyraża swoje zdanie w sposób kulturalny	☐	☐	☐	☐
	Słucha innych i nieprzerywa	☐	☐	☐	☐
Współpraca	Współdziała w grupie	☐	☐	☐	☐
	Wywiązuje się z	☐	☐	☐	☐

	przydzielony ch ról				
Odpowiedzialność	Dotrzymuje ustaleń	☐	☐	☐	☐
	Dbą o wspólne dobro	☐	☐	☐	☐
Postawy obywatelskie	Szanuje zasady i innych	☐	☐	☐	☐
	Angażuje się w działania społeczne	☐	☐	☐	☐

Komentarz nauczyciela (obserwacje jakościowe):

.....

Załącznik B

Karta refleksji ucznia

(samoocena kompetencji społecznych i obywatelskich)

Imię:

Data / działanie:

1. W czym dzisiaj dobrze
współpracowałem/współpracowałam z innymi?

.....

2. Co było dla mnie trudne w pracy z innymi?

.....

3. Czego dowiedziałem/dowiedziałam się o sobie jako członku grupy?

.....

4. Co chciałbym/chciałabym zrobić inaczej następnym razem?

.....

☐ Pracowałem/pracowałam aktywnie

☐ Słuchałem/słuchałam innych

☐ Brałem/brałam odpowiedzialność za swoje zadania

Załącznik C

Imię osoby ocenianej:

Imię osoby udzielającej informacji:

.....

Dokończ zdania:

1. Najbardziej doceniam u Ciebie to, że:

.....

2. Pomogłeś/pomogłaś grupie poprzez:

.....

3. W przyszłości moglibyśmy lepiej współpracować,
gdyby:

.....

Zasada: opisujemy zachowania, nie oceniamy osoby.

Załącznik D

Mapa kompetencji społecznych i obywatelskich ucznia

(narzędzie monitorowania rozwoju w czasie)

Imię ucznia:

Okres obserwacji:

Obszar kompetencji	Początek działań	W trakcie	Koniec etapu	Uwagi
Komunikacja	☐	☐	☐	
Współpraca	☐	☐	☐	
Odpowiedzialność	☐	☐	☐	
Postawy obywatelskie	☐	☐	☐	
Zaangażowanie społeczne	☐	☐	☐	

Refleksja nad działaniem	☐	☐	☐	
-------------------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--

Załącznik E

Arkusz ewaluacji działań pozalekcyjnych i międzynarodowych

(projekty, mobilności, obozy uczniowskie)

Nazwa działania:

Data:

Zaznacz, w jakim stopniu działanie przyczyniło się do rozwoju:

Kompetencja	W wysokim stopniu	W średnim stopniu	W niewielkim stopniu
Współpraca	☐	☐	☐
Komunikacja	☐	☐	☐
Odpowiedzialność	☐	☐	☐
Postawy obywatelskie	☐	☐	☐

Otwartość międzykulturowa	☐	☐	☐
------------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

Wnioski do dalszych działań:

.....

Załącznik F

Krótką ankietę podsumowującą (uczeń)

1. Czy czujesz, że potrafisz lepiej współpracować z innymi niż wcześniej?

☐ tak ☐ raczej tak ☐ raczej nie ☐ nie

2. Czy działania pomogły Ci lepiej zrozumieć zasady współżycia i odpowiedzialności?

☐ tak ☐ raczej tak ☐ raczej nie ☐ nie

3. Co było dla Ciebie najważniejszym doświadczeniem?

.....

Uwaga metodyczna

Narzędzia ewaluacyjne mają charakter wspierający i rozwojowy. Ich celem jest monitorowanie procesu kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich oraz wspieranie refleksji uczniów i nauczycieli, a nie klasyfikowanie czy porównywanie uczniów.

Sprawdź i utrwaj

Zadania kontrolne mają charakter refleksyjny i rozwojowy. Ich celem jest wsparcie nauczyciela w planowaniu działań wychowawczych i społecznych, a nie ocenianie czy porównywanie szkół lub uczniów.

Ewaluacja

Forma 1. Test

Ewaluacja kompetencji:

- A. polega na porównywaniu uczniów
- B. dotyczy procesu, nie tylko efektu
- C. wymaga testów jednokrotnego wyboru

Prawidłowa odpowiedź- B

Forma 2. Zadanie praktyczne

Wybierz **jedno narzędzie ewaluacyjne** z załączników i zapisz, kiedy je zastosujesz.

Rozdział IX

Wdrażanie i trwałość rezultatów w rozwijaniu kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów

Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich stanowi jedno z kluczowych zadań współczesnej szkoły. Umiejętność współpracy, odpowiedzialność za wspólnotę, otwartość na dialog czy aktywne uczestnictwo w życiu społecznym nie powstają w wyniku jednorazowych działań edukacyjnych. Wymagają systematycznego wsparcia, przemyślanego planowania oraz współpracy całej społeczności szkolnej. Dlatego niezwykle ważne jest nie tylko wdrażanie działań rozwijających te kompetencje, ale także dbanie o trwałość ich rezultatów.

9.1. Kompetencje społeczne i obywatelskie jako proces długofalowy

Kompetencje społeczne i obywatelskie rozwijają się stopniowo – poprzez doświadczenie, refleksję oraz praktyczne działanie w różnych sytuacjach edukacyjnych i społecznych. Uczniowie uczą się współpracy, odpowiedzialności czy rozwiązywania konfliktów przede wszystkim poprzez uczestnictwo w

realnych działaniach: projektach zespołowych, debatach, inicjatywach szkolnych czy działaniach na rzecz społeczności lokalnej.

Dlatego ważne jest, aby szkoła traktowała rozwijanie tych kompetencji jako **proces długofalowy**, obejmujący kolejne etapy edukacyjne. Systematyczne działania podejmowane na różnych przedmiotach oraz w pracy wychowawczej pozwalają uczniom stopniowo rozwijać i utrwaląć nabyte umiejętności.

9.2. Współpraca zespołu nauczycieli

Trwałość rezultatów w zakresie kompetencji społecznych i obywatelskich zależy w dużej mierze od współpracy nauczycieli. Wspólne planowanie działań, wymiana doświadczeń oraz wzajemne wsparcie pozwalają stworzyć spójne środowisko edukacyjne sprzyjające rozwojowi uczniów.

W praktyce współpraca ta może obejmować między innymi:

- planowanie projektów międzyprzedmiotowych,
- wspólne ustalanie metod pracy rozwijających kompetencje społeczne,

- omawianie obserwacji dotyczących funkcjonowania uczniów w grupie,
- dzielenie się materiałami dydaktycznymi i dobrymi praktykami.

Dzięki temu działania nauczycieli nie są rozproszone, lecz tworzą spójny system wspierający rozwój uczniów.

9.3. Spójność działań dydaktycznych i wychowawczych

Wdrażanie kompetencji społecznych i obywatelskich jest najskuteczniejsze wtedy, gdy działania dydaktyczne i wychowawcze wzajemnie się uzupełniają. Oznacza to, że wartości i postawy promowane podczas lekcji znajdują odzwierciedlenie w codziennym funkcjonowaniu szkoły.

Przykładem takiej spójności mogą być:

- projekty edukacyjne związane z problemami społecznymi,
- działania samorządu uczniowskiego wspierane przez nauczycieli,

- lekcje wykorzystujące metody pracy zespołowej i debatę,
- inicjatywy wolontariackie lub działania na rzecz społeczności lokalnej.

Dzięki temu uczniowie nie tylko poznają idee związane z obywatelskością, ale także mają możliwość ich praktycznego zastosowania.

9.4. Wykorzystanie pakietu w projektach Erasmus+

Materiały i rozwiązania dydaktyczne rozwijające kompetencje społeczne i obywatelskie mogą być z powodzeniem wykorzystywane w międzynarodowych projektach edukacyjnych, takich jak program **Erasmus+**. Projekty te stwarzają wyjątkową przestrzeń do rozwijania umiejętności współpracy, dialogu międzykulturowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Wykorzystanie pakietu edukacyjnego w projektach Erasmus+ może obejmować:

- realizację wspólnych projektów uczniowskich z partnerami zagranicznymi,
- organizowanie debat i warsztatów dotyczących wartości europejskich,

- wymianę doświadczeń między nauczycielami z różnych krajów,
- tworzenie materiałów edukacyjnych i dobrych praktyk do wykorzystania w kolejnych działaniach.

Takie inicjatywy wzmacniają trwałość rezultatów projektu oraz pozwalają przenieść wypracowane rozwiązania do codziennej praktyki szkolnej.

9.5. Upowszechnianie dobrych praktyk

Jednym z kluczowych elementów zapewniających trwałość rezultatów jest dzielenie się doświadczeniami i dobrymi praktykami. Upowszechnianie efektów działań pozwala nie tylko utrwalić wypracowane rozwiązania, ale także inspirować innych nauczycieli i szkoły. Może ono przyjmować różne formy, takie jak:

- organizowanie warsztatów i spotkań dla nauczycieli,
- publikowanie materiałów dydaktycznych i scenariuszy zajęć,
- prezentowanie rezultatów podczas konferencji lub seminariów,
- udostępnianie przykładów projektów uczniowskich na stronach internetowych szkoły.

Dzięki temu dobre praktyki nie pozostają jedynie w obrębie pojedynczej klasy czy szkoły, lecz mogą być wykorzystywane przez szersze środowisko edukacyjne.

Skuteczne rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich wymaga długofalowych działań, współpracy nauczycieli oraz spójności między edukacją dydaktyczną i wychowawczą. Wykorzystanie projektów międzynarodowych, takich jak Erasmus+, oraz systematyczne upowszechnianie dobrych praktyk sprzyja trwałości rezultatów i pozwala budować środowisko szkolne wspierające rozwój świadomych, odpowiedzialnych i aktywnych obywateli.

Rozdział X

Forma zaliczenia pakietu szkoleniowego oraz transfer rezultatów projektu-kompetencje obywatelskie i społeczne

10.1. Cel zaliczenia pakietu szkoleniowego

Zaliczenie pakietu ma na celu utrwalenie wiedzy i umiejętności nauczyciela, refleksję nad własną praktyką oraz praktyczne zastosowanie doświadczeń projektu Erasmus+ w obszarze kompetencji obywatelskich i społecznych.

Chodzi o to, aby nauczyciel:

- rozumiał znaczenie kompetencji obywatelskich i społecznych w edukacji,
- potrafił wspierać uczniów w budowaniu relacji, odpowiedzialności i postaw obywatelskich,
- wykorzystywał metody oparte na współpracy, dialogu, doświadczeniu i refleksji,
- stosował narzędzia ewaluacji wspierające rozwój społeczny i zaangażowanie uczniów.

Zaliczenie nie ma charakteru egzaminu – jego celem jest wspieranie nauczyciela w praktyce, a nie tworzenie dodatkowego obciążenia administracyjnego.

10.2. Proponowana forma zaliczenia – elastyczna dokumentacja działań

Zamiast opracowywać formalny scenariusz lekcji lub projektu, nauczyciel może zaliczyć pakiet poprzez krótką dokumentację jednego wybranego działania edukacyjnego, np.:

- lekcji rozwijającej współpracę i komunikację,
- projektu społecznego lub obywatelskiego,
- inicjatywy na rzecz szkoły lub środowiska lokalnego,
- działania wzmacniającego postawy odpowiedzialności, empatii lub zaangażowania.

Dokumentacja może mieć formę:

- notatki opisowej z komentarzem nauczyciela (1–2 strony),
- fotorelacji lub prezentacji multimedialnej,
- portfolio działań uczniów,
- nagrania wideo lub audio pokazującego współpracę i aktywność uczniów.

Taka forma pozwala pokazać realne działania i ich efekty, bez konieczności tworzenia rozbudowanej dokumentacji formalnej.

10.3. Kluczowe elementy dokumentacji

Dokumentacja powinna zawierać:

- **Kontekst działania:** przedmiot/zajęcia, grupa wiekowa, czas trwania, miejsce.
- **Cel kompetencyjny:** jaki aspekt kompetencji obywatelskich i społecznych był rozwijany (np. współpraca, odpowiedzialność, komunikacja, rozwiązywanie konfliktów, zaangażowanie społeczne).

- **Opis działań uczniów:** jak uczniowie współpracowali, podejmowali decyzje, komunikowali się, angażowali społecznie.
- **Refleksja nauczyciela:** wnioski, obserwacje, trudności, potencjał dalszego rozwoju.
- **Dowód ewaluacji:** np. wypowiedzi uczniów, samoocena, obserwacje, zdjęcia, nagrania.

Dokumentacja powinna mieć charakter praktyczny, refleksyjny i rozwojowy – bez zbędnej formalizacji.

10.4. Ocena pracy zaliczeniowej

Ocena ma charakter informacji zwrotnej i wsparcia.

Może być dokonana przez:

- nauczyciela z zespołu,
- koordynatora projektu,
- nauczyciela ze szkoły partnerskiej.

Pod uwagę brane są:

- zgodność działań z celem kompetencyjnym,
- sposób rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich,
- poziom zaangażowania uczniów,
- obecność refleksji (uczniów i nauczyciela),

- możliwość wykorzystania działania w praktyce szkolnej.

10.5. Transfer i trwałość rezultatów

Udokumentowane działania stanowią gotowe materiały, które mogą być wykorzystane w:

- szkoleniach wewnętrznych,
- pracy zespołów nauczycielskich,
- działaniach wychowawczych i profilaktycznych,
- współpracy ze środowiskiem lokalnym,
- kolejnych projektach edukacyjnych i międzynarodowych.

Dzięki temu rezultaty projektu wspierają długofalowy rozwój szkoły jako wspólnoty uczącej się i zaangażowanej społecznie.

Formularz dokumentacji zaliczeniowej - kompetencje obywatelskie i społeczne

Nauczyciel: _____

Przedmiot / zajęcia: _____

Grupa wiekowa: _____

Czas / data: _____

Miejsce realizacji: _____

1. Cel kompetencyjny

Jaki aspekt kompetencji obywatelskich i społecznych był rozwijany?

(np. współpraca, komunikacja, odpowiedzialność, empatia, zaangażowanie społeczne)

2. Forma i opis działań uczniów

Zaznacz formy aktywności:

- ☐ dyskusja / debata
- ☐ praca indywidualna
- ☐ praca w grupach
- ☐ rozwiązywanie problemów
- ☐ projekt społeczny
- ☐ symulacja / odgrywanie ról

- ☐ działania na rzecz społeczności
- ☐ inne: _____

Krótki opis działań:

3. Refleksja uczniów

Jak uczniowie współpracowali, reagowali, komunikowali się?

Jakie pojawiły się postawy i wnioski?

4. Rola nauczyciela

W jaki sposób wspierałeś uczniów w:

- współpracy,
- dialogu,
- rozwiązywaniu problemów,
- podejmowaniu decyzji?

5. Ewaluacja / dokumentacja efektów

- ☐ fotografie
- ☐ nagranie wideo / audio
- ☐ prezentacja
- ☐ notatka opisowa
- ☐ samoocena uczniów

- ☐ ankieta / refleksja
- ☐ inne: _____

Komentarz:

6. Wnioski i dalsze działania

Co warto kontynuować lub zmienić?

Podpis: _____

Data: _____

Zatrzymaj się i sprawdź

Zadanie 1. Sprawdź swoje rozumienie

1. Głównym celem zaliczenia jest:

- ☐ sprawdzenie wiedzy teoretycznej
- ☐ przygotowanie dokumentacji
- ☐ potwierdzenie umiejętności rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich w praktyce
- ☐ ocena punktowa

2. Praca zaliczeniowa powinna:

- ☐ odtwarzać gotowy scenariusz
- ☐ wynikać z realnej praktyki nauczyciela
- ☐ dotyczyć tylko WOS-u lub historii
- ☐ mieć charakter wyłącznie opisowy

3. Ocena ma charakter:

- ☐ egzaminacyjny
- ☐ formalny
- ☐ rozwojowy i wspierający

☐ porównawczy

Zadanie 2. Autorefleksja nauczyciela

- Jakie elementy pakietu były najbardziej przydatne?
- W jaki sposób działanie rozwija kompetencje społeczne i obywatelskie uczniów?
- Jak uczniowie współpracują i podejmują decyzje?
- Jakie metody ewaluacji zastosujesz?

Zadanie 3. Działanie jako narzędzie zmiany

- Moje działanie może być wykorzystane przez innych, ponieważ:
- Najłatwiejszy do przeniesienia element to:
- Po realizacji zmienił(a)bym:

Zadanie 4. Perspektywa szkoły

- ☐ prezentacja na radzie pedagogicznej
- ☐ bank dobrych praktyk
- ☐ szkolenia wewnętrzne
- ☐ działania środowiskowe
- ☐ adaptacja do innych przedmiotów

Bibliografia – wybrane źródła

Publikacje i opracowania pedagogiczne

1. Brzezińska, A.

Rozwój kompetencji społecznych dzieci i młodzieży

Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

2. Komorowska, H.

Metody nauczania – metody uczenia się

Warszawa: WSiP.

3. Strykowski, W.

Aktywne metody kształcenia

Poznań: Wydawnictwo eMPI².

4. Kwieciński, Z., Śliwerski, B. (red.)

Pedagogika

Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Edukacja obywatelska i europejska

5. Council of Europe

Competences for Democratic Culture

Strasbourg: Council of Europe Publishing.

6. European Commission

Key Competences for Lifelong Learning

Publications Office of the European Union.

7. Instytut Badań Edukacyjnych

Kompetencje kluczowe w polskiej szkole

Warszawa.

Kompetencje społeczne, emocje i relacje

8. Goleman, D.

Inteligencja emocjonalna

Poznań: Media Rodzina.

9. Rosenberg, M.

Porozumienie bez przemocy

Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.

10. Juul, J.

Twoje kompetentne dziecko

Warszawa: Wydawnictwo MiND.

Praktyka szkolna i projekty

11. OECD

Social and Emotional Skills for Student Success

OECD Publishing.

12. Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej

Materiały i scenariusze edukacji obywatelskiej

www.ceo.org.pl

13. FRSE – Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Publikacje i dobre praktyki projektów Erasmus+

www.frse.org.pl